Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 209 (12299) | 1983 чылдың сентябрь 9, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

СЛАВИСТЕРНИҢ УЛУСТАР АРАЗЫНЫҢ IX СЪЕЗДИЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели славистерниң—Европаның, Азияның, Американың болгаш Австралияның хөй-хөй чурттарының эртемденнериниң улустар аразының IX съездизиниң киржикчилеринге байыр чедирип тур.

Славистерниң съездилери чартык чүс чыл ажыг төөгүлүг. Олар славян чурттарының болгаш улустарының төөгүзүнүң болгаш культуразының дылдарының болгаш литературазының дугайында эртем билиглерин шинчилеп өөреринге база нептередиринге чугула рольду ойнап турар. Бүгү төөгүнүң иштинде славян улустар өске улустар-биле сырый холбаалыг бооп, делегей хөгжүлдезинге улуг үлүүн киирген. Амгы үеде олар тайбың болгаш социал депшилге дээш, бедик гуманныг социалистиг культураны нептередири дээш, бүгү улустар аразынга кады ажылдажылганы болгаш найыралды калбартыры дээш демисежип турар.

Силерниң съездиңерниң Совет Украинаның найысылалы—чоокта чаа бодунуң 1500 чыл болганын демдеглээни Киев хоорайда эртип турары төөгүлүг-дүр. Ол болза, кайгамчыктыг хоорай, эрте-бурунгу Орус күрүнениң төөгүлүг төвү, хоозуралдыг дайыннарның шаап халдаашкыннарынга каш удаа таваржып турган-даа болза, чоон-славян уран чүүлүнүң ховар турескаалдарын камгалап арттырган. Бөгүнгү Киев—Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң үлетпүр, культура болгаш эртем талазы-биле эң улуг төптериниң бирээзи.

Силерниң съездиңерниң ажылы тайбыңны камгалаарының болгаш улустар аразынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы калбартырының улуг эчис сорулгаларының эрге-ажыктары дээш бистиң планетаның улустарының бот-боттарын билчиириниң болгаш угаан-бодалдың үнелиг чүүлдерин байлакшыдарының чаагай херээнге бараан болур.

Славистерниң улустар аразының IX съездизиниң киржикчилеринге эртемниң эрге-ажыктары дээш, тайбыңның болгаш депшилгениң чаагай чоруу дээш чедиишкиннинг ажылдаарын күзеп тур бис.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ШЫНАР БАШКАРАРЫНЫҢ СИСТЕМАЗЫ

Үлетпүрнүң болгаш амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелеринге бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидеринниң кол айтырыгларының бирээзи болза шынарны башкарарының комплекстиг системазын ажылдап, кылыры болгаш ажыглап киирери болур. Ындыг системаны республикада чүгле ийи бүдүрүлгеде ажыглап киирген. Ол дээрге Кызылдың сүт заводу болгаш дааранылга фабриказы болур. Кызылда болгаш республиканың районнарында оон аңгыда бүдүрүлгелерде шынар башкарарының комплекстиг системазын ажылдап кылыры база ажыглап киирери төлевилеттинген турган-даа болза, мынчага чогуур деңнелге чедир боттанмайн, бурунгаар шимчевейн келген. Кызылдың автосептелге заводунга, эът комбинадынга, алгы заводунга, хлеб заводунга, «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезинге комплекстиг системаларны ажыглап киирериниң хуусаалары эрткен. Оларны ажылдап кылырында эреңгейлээр чоруктар кайы хөй боол келген. Чижээ, эът комбинадының болгаш алгы заводунуң специалистери комплекстиг системаларны ажылдап кылырының орнунга боттарының ышкаш ындыг бүдүрүлгелерниң ажылдап кылган негелделерин чүгле чара бижээш, бадыладыры-биле киирген. А херек кырында ол бүдүрүлгелерде ону ажыглап киирер байтык, инженер-техниктиг ажылдакчыларның база удуртукчуларның чамдызы безин шынар башкарылгазының комплекстиг системазы деп чүл деп айтырыгга тода харыы бере албас хевирлиг боол турар.

Шынарны башкарарының комплекстиг системазын ажылдап кылыры база ажыглап киирери шынап-ла нарын болгаш чогаадыкчы чорукту негээр ажыл. Маңаа эреңгейлээр чорук черле таарышпас, бүдүрүлгениң онзагай байдалдары илереттинген турар ужурлуг. Системаны ажылдап кылыр мурнунда бүдүрүлгениң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын шыңгыы сайгарып көөрү, бүдүрүүшкүннү организастаарын сайзыраңгайжыдарының, депшилгелиг технологияны ажыглап киирериниң оруктарын төлевилээн турар ужурлуг. Шынар башкарарының системазын комплекстиг дээнинде улуг утка бар. Ол система продукцияның шынарынга салдар чедирер бүгү факторларны хаара тудар—ол дээрге бүдүрүлгени техниктиг эде дерири, мурнакчы дуржулганы ажыглап киирери, метрология албанын сайзыраңгайжыдары, материал-техниктиг хандырылганы экижидери, кадрларның мергежилин бедидери, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары база өске-даа хөй талалыг ажылдар-дыр.

Ооң иштинде ажылдың шынары дээш материалдыг база моральдыг идиг бериишкинниң арга-хевирлеринче онзагай кичээнгейни углаары чугула. Сагылга-чурум хажыдып, продукцияны үрей кылып турарлар ак сеткилдиг, эки ажылчыннар-биле дөмей шалың ап турарынга ам-даа эптежип турарывыс черле таарышпас.

Шынар башкарарының комплекстиг системазын ажылдап кылырынга болгаш ажыглап киирериңге дуржулгазын өөренип, үлегер алыр бүдүрүлгелер турары күзенчиг. Республикада ындыг бүдүрүлгелерге сүт заводу биле дааранылга комбинады хамааржыр. Олар боттарының дуржулгазын өске бүдүрүлгелерге дамчыдарындан чажам дивес. Аңаа күзел болгаш чүткүл херек. Чүл дээрге ажылдың ажыктыын база шынарын бедидеринге бүдүрүлгениң база эргелеп башкарылганың бүгү деңнелдеринге шынарны башкарарының дээштиг системазы боттанмаанда экижиишкинни чедип алыры берге.

Бо ажылга онзагай черни социалистиг чарыш ээлээр ужурлуг. Социалистиг хүлээлгелерге бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары дээш демисел тодаргай илерелди алган турар. Социалистиг чарышты продукцияның шынарын экижидеринче угландырып нептередири эң чугула. Шынарны экижидеринге бүдүрүлге бүрүзүнде ажылдап турар улусчу контроль постулары чугула черни ээлээр ужурлуг. Улусчу контролерларның аразында мергежилдиг инженерлер, техниктер, ажылчыннар бар. Оларның ажылын эки организастааш, шынарны шынап-ла херек кырында экижидерин чедип ап болур. Ажылдың болгаш бүдүрүп турар продукцияның шынары ажылдап турар кижиниң бодунуң ажылының түңнели дээш сонуургалы чокта экиживес. Ажылчы чоннарны шынар талазы-биле хуралдарга, ужуражылышкыннарга, конкурс-маргылдааларга киржилгези идепкейлиг амыдыралчы туруштуң школазы, беш чылдың тургускан кол сорулгаларының бирээзин—ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге улуг салдарлыг.

Продукцияның шынарын экижидериниң айтырыы улус ажыл-агыйынга болгаш ажылчы чоннарга улуг ажыктыг, ужур-дузалыг херек, ооң нарынын, ужур-дузазын медереп билбес болза, шынары багай продукция бүдүрерге кайы хире улуг хоралыг, чидириглиг болуруп санап тывары безин берге.

Ажылдың ажыктыын, продукцияның шынарын бедидеринче партия болгаш чазак онзагай кичээнгейни салып турар, ол политиканы боттандырар дээш бүдүрүлгелерниң удуртулгазы, партия, профэвилел болгаш хөй-ниити организациялары күштү мөөңнээр, херек кырында ажылдаар ужурлуг.

КӨК-ТАРАА ШӨЛҮНДЕ КОМБАЙННАР

Кызыл районда «Тиилелге» совхоз күзүн чажар 1200 гектар көк-тарааның ажаалдазын доосган. Ол ажылче совхоз бодунуң бар турар бүгү комбайннарын хары угда киирген. Ажаап алыышкынга комбайнерлар Александр Сат, Кызыл-оол Лүндүп, Кызыл-оол Бады-Хөө олар боттарының хүн нормаларын 120 хуу чедирип, комбайнерлер аразынга социалистиг чарыштың тиилекчилери болган.

Тараа сөөртүрүнге К-700 тракторларның трактористери Эрес-оол Куулар, Матпай-оол Ооржак, Дангыр-оол Тумат база эки ажылдааннар.

Агроном Кан-оол Норбуевич Куулар:

— Бо көк-тарааны бис мал чеми кылдыр тараан улус бис. Ону ам үрезин кылдыр ажаар апарган. Тарааны чыттыр кестиргеш, ам тавычалап ажаап турарывыс ол. Моон саваңын ажаап алыры база-ла улуг ажыл. Мында кукурузаны база кезип, силостап эгелээн. Тарааны-даа, кукурузаның ногаан массазын сөөртүрүнге машиналар чедишпес. Ам бо комбайннар баштай бышкан кызыл-тасты дорт кестирип киириптер. Совхоз ам 11800 гектар черниң тараазын дорт ажаап алыр. Аңаа база-ла хөй машина херек.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазы хуваалда ёзугаар бистиң машина-биле хандырар ужурлуг. Мында чүгле 6 машина келген ажылдап турар деп, ол чугаалады.

Ол совхозтуң кожазы «Шамбалыг» совхоз база-ла көк-тараазының ажаалдазын эгелээн. Олар 200 гектар черниң көк-тараазын ажаар. Ында 2 комбайн ажылдап турар. Баштайгы хүннерниң түңнелинде гектардан-на 10 центнер дүжүттү ап турар.

Ол совхоз ам 6800 гектар черниң тараазын ажаап алыр сорулгалыг.

Бо дугайында совхоз директору Хөктүг-оол Шанмакович Ховалыг мынчаар чугаалаар болду:

— Бистиң бо тараавысты көрүңер-даан, ол ам-даа ногаан хевээр. «Тиилелге» совхоз-биле деңге тараан улус-тур бис. Оларда тарааны ажаап эгелээн. Ынчангаш бистиң тараавыс элек боорга, бис ол совхозче 11 комбайнны бо хүн чоруттувус. Олче ам-даа комбайннарны чорудар бис. Бисте шупту 41 комбайн бар. Оларның 34-ү күскү дүжүт ажаалдазынга киржиринге белен. Ындыг-даа болза 7 комбайнда комбайнер чок. Комбайнерлер сураглаарга, тывылбас чүве-дир. Ол-ла берге айтырыг. Кожавыс тараазын ажаап доозуп турда, бистиң быжа бээр. Оон биске ол совхоз база дузалажы бээр боор.

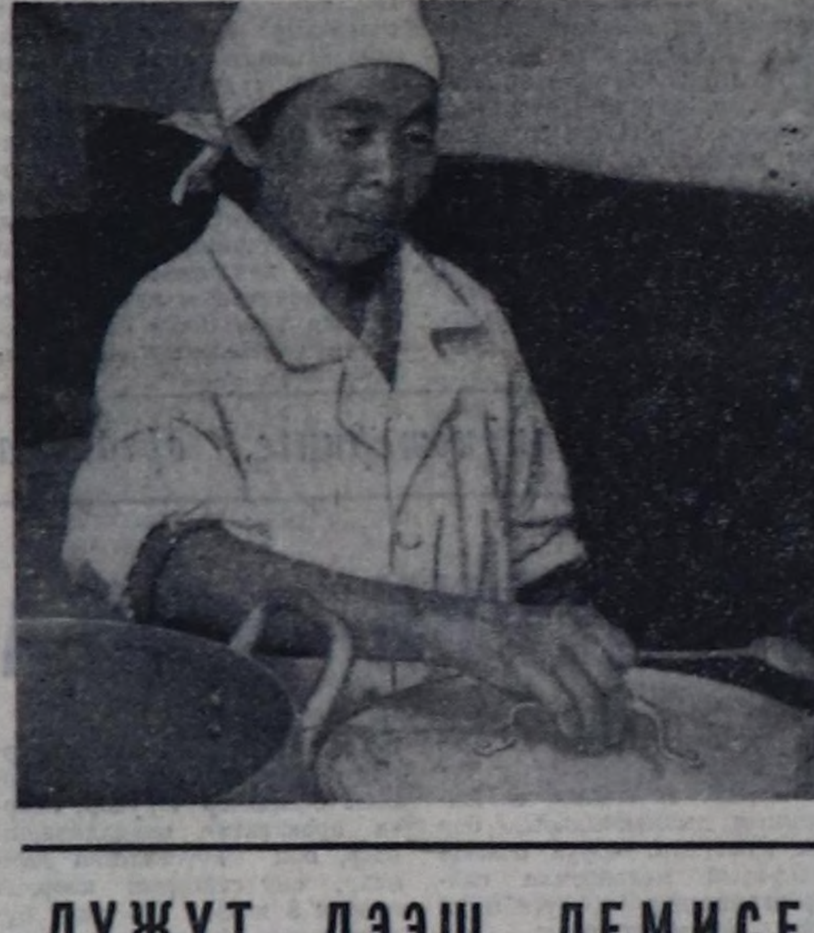

ЧУРУКТАРДА: «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы комбайнери Александр Сат; төп бригаданың повары Дозур Куулар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Ю. Косарьковтуң фотолары.

АЖЫЛ-ИШ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының мал чеми белеткээр бригадаларында ажылдың хайныышкынныг чорун турар. Ам бо хүннерде 824 тонна сигенни белеткээш, прессээш, сараатаан. Бо чылын Баян-Кол биле Сесерлиг аразында шөлдерде сигенниң дүжүдү эки.

Бригадир Аннаар-оол Чимит-Доржу, учетчик Капус-оол Чооду олар бригаданың ажылын билдилиң-биле башкарып, ол ажылды контрольдап, ажылдың шынарын хынап, хүн бүрү кылган сигеннерин хемчээп, актызын тургузуп турар. Ында ажылдап турар техникаларда үреллишкиннер болбайн турар.

С. УДУМБАРА.

СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ КИЛЕҢНИГ ҮНҮ

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин уламчылап, делегейде дүшкүүрлүг байдалды күштелдирериниче чүткүп, өске чурттарның девискээринге шериг баазаларын тургузарын АКШ-тың чазаа улам-на калбартып турарын бистер, совет кижилер солуннардан номчааш, радио, телевидениеден дыңнааш, сеткиливис дүвүреп, килеңнеп турар бис.

Американың девискээриндеп ужудуп үнген самолёт бистиң агаар делгемнеривисче шургуп кирип, кызыгаарывысты каржызы-биле үреп, разведка кылып турганын Совет чазак чонга билдингири-биле тайылбырлаан. Совет чазактың мелегелдерниң бистиң эмчилер коллективи бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, чүүлдүгзүнүп турар бис.

Бистер тайбың иштиң кижилери АКШ-тың чазааның шак ол өнчүк-чөңгээзин сеткиливис ханызындан буруу шаап тур бис.

Шак ол бужар үүлгедиглериндеп Рейганның чазаа чонунуң кичээнгейин чайладырын ораллдажып турар-дыр.

Совет Эвилелинге удур нүгүлдээшкин-биле делегейниң чонундан шынны олар кажан-даа чажырып, чагдынып шыдавас. Айыылдыг өнчүк-чөңгээни кылганы дээш харысалганы Ак бажыңда Рейганның чазаа долузу-биле чүъктээр апаар. Нүгүлдүг, чагдынчак чулчуруушкуннар оларга дузалавас.

Д. ОЮН, эпидемиолог эмчи.

Совет чуртуң девискээри, кызыгаары ыдыктыг. Ону кандыг-даа дайзынга үрелип, сабастырып, кара туразы-биле аажыладып болбас. Немец-фашистиг ежелекчилер бистиң өндүр улуг Төрээн чуртувусче халдааш, кандыг кеземчени, кандыг согугну алганы төөгүге билдингир. Бис, ол ыдыктыг дайынның киржикчилери мурнуу-көрей самолеттуң бистиң кызыгаарывысты үреп кирген эң чидин-биле буруу шаап, совет кызыгааржылар ның аңаа удур алган хемчээ шын деп көрүп, Төрээн чуртунуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгезин бистиң оолдарывыс ында хажык чок күүседип турар-дыр деп чүвеге өөрүп тур бис.

АКШ-тың шпион эргелелиниң күткүү-биле бистиң чуртувустуң девискээринче шургуп кирип, ол самолёт-биле болган таварылганы ажыглап алгаш империалистер, дайын өмээржикчилери Совет Эвилелинге, совет улуска удур калчаалыг хоп-меге чүүлдерни өскүткенин, ону дайын халыдалын улам нептередиринге ажыглаарын кызыдып турарын бүгү совет кижилер дег, бис база сеткиливис ханызындан буруу шаап, ол бүгү дээрге бужар-бак чүүл-дүр деп көрүп турар бис. Ол таварылганың бүгү кем-буруузу АКШ-тың эрге-чагыргазынга эндажыр ужурлуг.

Солун-сеткүүлдерден номчуп, радио, телевидениеден дыңнап көөрге АКШ-тың шпион самолеттары ындыг арганы хөйү-биле ажыглап турар-дыр. Ону бо таварылга-биле холбаштыр делегейниң бүгү депшилгелиг күштери буруу шаап, делегей норма-чижектерин сагывын АКШ-тан негеп турар-дыр. АКШ-тың мындыг төлеп чок үүлгедиглери кеземче чок артпас ужурлуг.

Г. КАЛИНИН, Кызылдың автосептелге заводунда мастер.

В. НИКИТИН, заводта инженер-конструктор, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары.

Мурнуу-көрей самолеттуң кызыгаар үрээни-биле холбаштыр антисоветчи шугул-хопту Рейган эгелээн. АКШ хөй чылдарның дургузунда делегей чөрүлдээлеринге холгаарлап, харын-даа чамдыкта бистиң чуртка удур каржы өпчүк-чөңгээлериниң организакчызы болгаш күүседикчизи болуп келген.

Урал чоогунга аңдара аттырган У-2 деп америк шпион самолеттуң 1960 чылда кижи көрүп көрбээн турамык аажылаашкынын сактып көрээлинер. Ак бажың ынчан фактылар бадыткаттынгыже чедир У-2 самолеттуң ужудуушкуну баш удур көрдүнген үүлгедиишкин дээрзин хөрлеп турган болгай.

Вашингтон стратегтер Совет Ыраккы Чөөн чүкте боттарының «кичээнгейинден» ооп эртпейн турарын бо черниң хоочун чурттакчылары, бистер кончуг эки билир бис. Соолгу үеде америк самолеттарның совет кызыгаарны үрээри доктаамал апарган. Чоокта чаа дүнеки чалатпаан чалгынның «аалчының» ужудуушкуну база америк таланың планнап кылган үүлгедии болур. Мында Төп разведка эргелелиниң киржилгези шуут көскү.

В. ЗАХАРОВ, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ыраккы Чөөн чүк эртем төвүнүң Сахалинде комплекстиг эртем-шинчилел институдунуң лабораторія эргелекчизи, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

Южно-Сахалинск

ДҮЖҮТ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИҢ ШИИТПИРЛИГ ҮЕЗИ

Тараа дүжүдүн чидириг чокка ажаап алыр, күрүне шыгжамырынга арбын тарааны киирер дээш демисел бодунуң шиитпирлиг үе-чадазынче кирген.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сөөлгү медээзин езугаар алырга, **чуртта 95,1 миллион гектар шөлдүң тараа болгаш тараа-бобы (кукуруза чокка) культуралары кестинген. Ол дээрге, тараа чаштырган бүгү шөлдүң 83 хуузу-дур. Кестинген тарааның 92 хуузун бастырган.**

Казахстанның, Уралдың, Алтайның, Барыын болгаш Чөөн Сибирьниң кур черлерлиг областарының механизаторлары амгы үеде эң-не күжениишкиннниг ажылдап турар. Чижээ, эрткен неделяда Павлодар, Кокчетав болгаш Тургай областарның ажыл-агыйлары эң-не бедик темпилерлиг болуп, шөлдерниң барык 30 хуузунуң тараазын бастырып, ажаап алган.

Күрүнеге тараа садары үргүлчүлеп турар. Белгород областың ажыл-агыйларының соон дарый Липецк, Рязань, Курск, Орел, Воронеж болгаш Тула областарның колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарының планын күүсеткен дугайында рапорттаан-нар.

Чурттуң хлеб балансызып кукуруза тараазы-биле база четчелеп турар. Краснодар, Ставрополь крайларның болгаш өске-даа районнарның тараа хүлээп алыр пунктуларынга кукуруза тараазын комбайннардан дорту-биле чорудуп турар. Чуртта ниитизи-биле 578 муң гектар шөлдүң кукуруза тараазын ажаап алган.

Техниктиг культураларның дүжүт ажаалдазы база кидин түлүк чорун турар. Бүдүрүлгеге ажыглаар хендир тараан шөлдерниң 85 хуузунуң дүжүдү ажаап алдынган. Конопляның дөрттүң үш кезии база ажааттынган. Ховаң тарыыр республикалар ховеңниң чигэдин күрүнеге садарын эгелей берген.

Картофельди колдадыр тараан зоналарга картофель дүжүдүнүң массалыг ажаалдазы эгелээн. Комбайн бүрүзү-биле муң тоннадан эвээш эвес картофельди ажаап алыр дээн Брянск областың механизаторларының эгелээшкинин езугаар социалистиг чарыш хөй ажыл-агыйларда калбарган.

Мал чемнериниң курлавырын ковүдедир белеткээрин чурттуң колхозтары болгаш совхозтары үргүлчүлеп турар. 70,5 миллион тонна сигенни, 64,3 миллион тонна сенажты 6,5 миллион тонна сиген далганып белеткээн. Силосту эрткен чылдың бо үезинде турганындан хөйнү салган.

(СЭТА).

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЖЕ ШИЛЧИИР

З. ДУРЖУЛГАНЫ НЕПТЕРЕДИР

Кандыг-даа ажылдың үндезини план болур. Коллективтиг кереэ-биле ажылдаар звеноларга план чокта технологтуг карта безин тургустунмас. Ынчангаш бүгү-ле чарыгдалды болгаш орулганы баш бурунгаар доктаадыры чугула. Орулганы планда көрдүнгениндеп эвээжетпези, чарыгдалды оон көвүдетпези—звенонуң сорулгазы ол.

Планнаашкынны кылырда баштай бүдүрүлгеде болгаш ажылды организастап турарында, чер болгаш техника эдилелинде четпестерни илередип, ажыглапкы дег курлавырларны тывары албан. Ындыг анализти кылганының соонда, чижээлээрге, бүдүрер продукцияның хемчээлин болгаш өстүрер культураның дүжүдүн тодарадыры берге эвес. «Кара-Хаак» совхоз бо көргүзүгнү планнаарда, эрткен беш чылдың чыл бүрүзүнүң ажылын сайгарып көрген болгаш ооң ортумак көргүзүүн план кылдыр алган. Ол хире продукцияны моон мурнунда ап турган болганда, чаа тургустунуп турган коллективтиң план күүселдезинге бүзүрели улуг болгаш хейаъды бедик болур. Ынчангаш ногаажылар бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар.

Эрткен чылын Тамара Чоодунуң звенозу 12 гектар черниң гектар бүрүзүндеп 295 центнер капустаны ажаап алган. Чүгле пландан ажыр алган продукцияның өртээ безин 7700 рубль болган. Ол дээш звено кежигүннериниң кижи бүрүзүнге ортумаа-биле 300—400 рубль немелде төлевир онаашкан. Чыл дургузунда ажылдап алган кол төлевирин санаваска аан, өскээр чугаалаарга, технологтуг картада көрдүнгеп ажыл төлевириндеп аңгыда. Ооң кырынга звено социалистиг чарыштың ийиги черин ээлээш 400 рубльди база алган. Мынчап кээрге звено кежигүннериниң материалдыг сонуургалы барык-ла долу хандыртынган.

Чүге «барык-ла»? Чүге дээрге коллективтиг кереэни организастап, ону нептередип турарында четпестер ам-даа бар. Чижээлээрге, шынар, камналга дээш деткимчени көргүзери берге: звено бүрүзүнге ону санап-түңнеп турар кижи чок. Звенолар удуртукчуларынга ону кылыры, бирээде, берге, ийиде, ындыг чай база чок. Ынчангаш ногаажы бригадага бир учетчикти тургузары таарымчалыг болгу дег. Ынчанмас болза звено бүрүзүнүң ажыглаан кывар-чаар материалдарын, артык кезектерин, тракторларны, суггарылга агрегаттарын болгаш өске-даа чүүлдерни ажыглаанын болгаш оларның камналгазын канчап тодарадырыл? Продукцияның бот-үнези, ажылчыннарның материалдыг сонуургалы, коллективтиг кереэниң салым-чолу ол саналгалардан улуг хамааржыр.

Коллективтиг кереэлиг звенолар кежигүннериниң болгаш түс-түс звеноларның канчаар ажылдааның тодарадырынга социалистиг чарыш көскү черни ээлеп турар. Социалистиг чарыштың түңнели звено кежигүннериниң аванс алырынга болгаш чыл төнчүзүнде төлевирин үлежиринге база дузалап турар: звено кежигүнү чарыштың негелдезин кайы хире күүсеткен болдур, ол хирени алыр апаар.

Кара-Хаак совхозта коллективтиг кереэлиг звенолар социалистиг чарыштың түңнелин ай санында чүс санныг система барымдаалап үндүрүп турар. Чижээлээрге, продукция бүдүрери—20, продукцияның шынары—15, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чуруму—15, өг-бүле культуразы-10, уруглар өөредилгези болгаш кижизидилгези—5, хөй-нииити ажылынга киржилге—10, бот-бодунга дуза—5 санныг болгаш оон-даа өске. Чарыштың бо негелделерин кижи бүрүзү шыңгыы контрольга алган, бичии-даа хажыдыышкыннар демдеглеттинип турар. Ооң уламындан харысалга болгаш негелде бедээн.

Совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг ногаажы звеноларының социалистиг чарыжының негелделерин ажылдап кылгандан бээр дөрт чыл болуп турар. Ынчалзажок чүс санны апкан звено амдыызында чок. Бир эвес чүс санны аптар болза, звено 500 рубльдин шаңналын алыр. Эрткен чылын Галина Горованың звенозу 92 санны алган. Мооң кол чылдааны—чарыштың негелдезиниң шыңгыызы: бүдүрүлге көргүзүү бедик болур-даа болза, хөй-ниитиниң азы амыхуунуң херээнге саннар чедир алдынмайн баар. Ам СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалы ук негелдени улам шыңгыырадып турар.

Ниитизи-биле чугаалаарга, Кара-Хаактың ногаажылары коллективтиг кереэ-биле ажылдаарынга чаңчыгып келген. Ук арганың ажыл-агыйгалаа, ажылчыннарның боттарынга-даа ажыктыы ам билдине берген. Оларның дуржулгазын республиканың өске ажыл-агыйлары безин сонуургап турар апарган. Чоокта чаа «Барлык» совхозтуң агрономнары кээп, звеноларның ажылы-биле таныжкан. Эрткен чазын маңаа республиканың ногаа болгаш картофель өстүрер ажыл-агыйларының тускай эртемниглерниң семинары база болган.

Кара-Хаактың ногаажылары өстүрген дүжүдүн бо хүннерде ажаап турар. Оларның огурезэ, помидору, капустазы болгаш арбузу Кызылдың-даа, районнарның-даа магазиннеринде көстүп келген. Ногаа ажаалдазы «Шөл — магазин» дээр система ёзугаар чорүп турар.

Коллективтиг кереэ—ажылды бүдүрүкчүлүг организастаарының болгаш ажыл төлевирин шын санаарының таарымчалыг болгаш депшилгелиг аргазы. Оон ыңай ол — чер ажылдыгларны черниң ээзулуг ээзи кылдыр өөредириниң чепсээ. Бичии коллективтиң кежигүннери бот-боттарын билчир, бот-боттарынга бүзүрежир, дузалажыр болганындан оларның харысалгазы болгаш негелдези бедик. Оларның аразынга чалгаа, чурум-сагылга үрээр, ажылды шынар чок кылыр кижи туруп шыдавас. Олар коллективтиң бүгү ажыл-херээн боттары шиитпирлээр болгаш харылаар. Кижи бүрүзүнүң сорулгазы коллективтиң сорулгазы-биле дүгжүп турар. А ол СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга эң чугула чүүл.

К. ЧООДУ.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

Кызылдың эът комбинадының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Совет Тываның 40 чыл оон төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар. Он бирги беш чылдың өзек чылының ийиги кварталының планнарын чедиишкиннииг күүсеткеш, коллектив республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразынга социалистиг чарышка ийиги черни ээлээн. СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому комбинатка шилчииир Кызыл тукту болгаш шаңнал акшаны тывыскан.

Ийиги кварталда бүдүрүлге продукция бүдүрериниң планы 118,4 хуу, ооң сайгарылгазын 139,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 105,6 хуу күүсеткен.

Коллективтиң цехтериниң аразында социалистиг чарыш чоруп турар. Ооң негелделери шыңгыы. Ук чарышты квартал айы-биле түңнеп турар. Социалистиг чарыштың чамдык көрдүнген чүүлдерниң күүсеттинмээни-биле ийиги кварталдың түңнелинде бирги черни тывыспаан. Ийиги черни колбаса кылыр цех (начальниги В. Т. Петухова) алган. Ук цехте ажылчыннар чүгле ажылынга кызымак эвес, а сагылга-чурум талазы-биле база өскелерге үлегерлиг. Оларның аразында чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер кижи чок. Үшкү черни үс, эът ангылаар цехтиң (начальниги М. Н. Максименко) коллективи ээлээн. Комбинатта коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты 33 ажылчын эдилеп турган болза, ийиги кварталдың түңнелинде оларга чеди ажылчын немешкен.

Коллективтиң администрациязы кадрлар айтырыынче кичээнгейни угландырып келген. Эрткен чартык чылдың дургузунда 15 чаа ажылчыннарны белеткээн, 85 кижиниң мергежилин бедиткен болгаш 12 кижини холушкак профессияларга өөреткен. Ынчалзадаа бо айтырыг ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн болгаш комбинатта ажылчыннар чедишпейн турар. Чижээлээрге, амгы үеде соодулга цегинге 15 ажылчын херекләттинип турар.

Комбинатта профэвилел комитеди ажылчыннарның дыштанылгазын ажыктыг эрттиреринче сагыш салып келген. Олар эрткен чартык чылда үш катап хөгжүм-шии театрынче, үш катап кинотеатрларже коллективтиг үнүүшкүннү кылган. Делегей байдалының база ажылга озал-ондак болдурбазының чурумунуң дугайында лекция, беседаларны эрттирип турар.

Бүдүрүлге дузалал ажыл-агыйлыг. Ында янзы-бүрү ногааларны өстүрүп, комбинаттың столовайынга дужаап турар. Олардан кылган чемнерниң өртээн ажылчыннар төлевес. Ногаалар шыгжаар аңмаарны тудуп алганнар, ам планда теплица тудары көрдүнген. Ниитиниң малынга четчир чем белеткээриниң шалыпчы айынга коллектив киришкен. «Сукпак» совхозка он тонна сиген белеткеп бээр планын күүсеткен.

Кайы-даа бүдүрүлге черлеринде, ажыл-агыйларда сагылга-чурумче кичээнгей күштелген. Ол чорук күрүне планнарының күүселдезинге улуг идигни берип турар дээрзи чугаажок. Комбинаттың коллективи «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң чоокта хүлээп алганы доктаалын бүрүн деткип, хүлээп алган. Коллектив ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар. Эрткен чылдарга деңнээрге коллективте күш-ажылчы сагылга-чурум көскүзү-биле экижээн. Ажыл-шагы үзер, күрүнениң өнчүзүн карак ажыттап, оорлаар таварылгалар эвээжээн-даа болза, ындыг фактылар ам-даа бар боор артпышааны канчап-даа таарышпас. Администрация, профэвилел комитеди, улусчу контроль бөлүү чамдык ажылдарны чорудуп турза-даа, оларның дээштии четпес боор турар. Профэвилел комитединиң даргазы О. С. Сермавкина ол дугайында мынчаар чугаалаар:

— Ажыл шагын үзүп турар кижилер-биле бир-ле дугаарында беседа чорудуп турар бис. Оон ангыда ындыг кижилерниң амыдырал байдалы, өг-бүлези-биле таныжып, дуза херек болза, чогуур хемчеглерни ап турар. Чижээлээрге, уруглар садында турар чер чок боор турар өг-бүлелерниң дилээн өөренип көргеш, беш кижиниң уруун тургузарын чугаалашкан болгаш олар хандыртынган. Ажыл шагының үзүүшкүнү колдуунда арагалаашкындан болуп турар. Ынчангаш чамдык кижилерни эш хуу судунга сайгаргаш, шыңгыы доңгудуп, сагындырып, а чамдыктарын эмнедири-биле чорудуп турдувус. Ынчалзадаа кылыр ажыл ам-даа хөй.

Комбинатка неделяның среда бүрүзүнде профилактика чөвүлели чурум үрээн кижилерни сайгарып, чылдагаанын тодарадып турар. Эзириктер сергедир черге кирген дээш В. И. Шайдулов, В. И. Золотухин, К. Д. Ондар, Н. Ф. Поздняков, В. С. Сарыг оларбиле июль айда чугаалашкан, хемчээн алган болгаш шыңгыы доңгуткан. Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери хыналдаларны удаа-дараа чорудуп турар. Цехтер начальниктериниң сагылга-чурум дугайында илеткелдерин хуралдарга дыңнап турар.

Коллективтиң администрациязы партия, профэвилел организациялары бо бүгү кылдынып турар ажылдарының дээштиин чедип алыр дээш негелдени ам-даа шыңгыырадыры чугула.

С. БАЛЧЫР.

Гурьев аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Евгений Константинович Низовскихниң ады Калининград областың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының аразында эки билдингир. 1968-1969 чылдарда ол чурттуң чер ажылдакчыларының аразынга чер аңдарарының чемпиону турган.

Дөрт оглу адазының изин салгаан. Улуг оглу—Виктор өөреникчилер аразында чуртта эң дээре чер аңдарыкчыларының бирээзи турган. Ленинградтың кодээ ажыл-агый институдун дооскан соонда, ол совхоз мастерскаязын эргелекчилеп турар. Ийис алышкылар Сергей биле Анатолий кодээ ажыл-агый техникумун дооскаш, төрээн суурунда ажылдап турарлар. Эң бичези—Евгений шеригден халажып келгеш, тракторист болуп ажылдай берген. Оолдары—адазының төлептиг салгакчылары.

ЧУРУКТА: Евгений Константинович Низовских оолдары-биле.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Дүвүренчиг медээ

ЧАЗА БАСТЫРГАН ТАРАА

Тараан тараа культураларын малга чаза бастырбас, куштарга база хээкчилерге үрегдетпес, кадагалаар, камгалаар айтырыг кайы хире чугула дээрзин билбес кодээ ажыл-агый удуртукчузу, специализи чок. Ол дугайын кадарчылар база хууда мал ээлери эки билир.

Ындыг турбуже, Тожу районда «Май 1» совхозта бо талазы-биле байдал дүвүренчиг. Хөй күштүг, материалдыг чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, тарып алган, быжар четкен чаагай үнүш-дүжүттү совхозтуң база хууда хамаатыларның малы чаза базып, чип туруп берген. Бо чорук чайны чайладыр үргүлчүлеп келзедаа, совхозтуң удуртукчулары кандыг-даа боттуг хемчег албаан. Чалын-Чар, Көк-Хадың шөлдеринде тараан арбайның, көк-суланың чаагай дүжүдүн Андрей Чашпан кадарган совхоз чылгызы чаза базып, чип каапкан.

Ий суурдан ырак эвесте тараан көк-суланы суурнуң чурттакчыларының хууда малы он-он, харын-даа чүс-чүс болуп алган хүн бүрүде чаза баскан, оъттаан турарын көрүп болур. Бо чылын хуу малга кадарчы тургуспаан, ынчангаш чурттакчыларның малы кая-даа шөлээн оъттап чоруур. Ажыл-агыйның хову таңныылы бар-даа болза, ол хүлээнген ажылынга ээ-харысалга чок чоруун көргүзүп турары бо. Мындыг сагылга-чурум билбес, тоор чүвези чок ажылдакчыны совхоз директорлары чүге-ле «эргеледип» турар ирги?

Чайгы үеде оът-сиген элбек боорга, даарта хүнүн сагынмайн, күрүнениң малынга херегләэр чем-суурну мынчаар төтчеглеп аарга болур бе? Кышкы үеде бир моондак сигенниң, силостуң, чаңгыс килограмм суланың үнези кайы хире ийик? Ону уткан харысалгалыг кижилерге чогуур хемчегни хүлээдир өй келген боор.

Д. АЙЫР-САНАА.

ЛЕКТОР БҮРҮЗҮ КИЖИЗИДИКЧИ

СЭКП Эрзин райкомунуң чанында тургустунган «Билиг» ниитилелиниң эге организациязында 17 лектор бар. Олар колдуунда СЭКП, ВЛКСМ райкомнарының харысалгалыг ажылдакчылары. Бо хүннерде номчуттунуп турар лекцияларның кол темазы—СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын чоңга таныштырары, ол ышкаш ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткууру. Бо чылдың чеди айларында эге организацияның лекторлары 220 лекцияны номчаан. Хүннүң чугула айтырыгларынга чергелештир мөзү-шынар, совет патриотизм, интернационализм, атеизм темазы лекторларның кичээнгейин хаара тудуп турар.

Лекторнуң харысалгалыг, ажыл-херезнге ак сеткилдиг, идепкейлиг болуп, чон ортузунга утка-шынары бедик, амыдырал-биле холбаалыг лекцияларны номчуп турар дуржулгалыг эштер бисте бар. Олар дыңнакчыларның хүндүткелинге төлептиглер. Ындыгларга М. Майдыр, А. Монгуш, Д. Чамзырай, С. Орус-оол, С. Байыр-оол, К. Моң, О. Дамдын болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Чижээлээрге, лектор М. Майдыр делегей байдалының дугайында лекцияларны малчыннарга, ажыл-агыйларга, күш-ажылчы коллективтерге, район төвүнүң чурттакчыларынга доктаамал номчуп турар.

СЭКП райкомунуң секретары Д. Б. Чамзырай СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарының, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чуруму болгаш кижизидилге темазынга лекцияларны «Чаа орук» совхозтуң хойжу бригадаларынга, сиген шөлдеринге, сүт-бараан фермазынга номчаан.

Районнуң партия, ажыл-агый активиниң пропагандизи, СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумунуң дугайында чаа доктаалды чоңга таныштырып, амыдыралчы чуганы ажылчыннар-биле кылып, районнуң бүгү совхозтарынга, фермаларга, бригадалар төптеринге лекция, беседаны кылгылаан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң аргаларын дилеп тыварының дугайында, бригада кереэзи-биле ажыл темаларынга лекцияларны лектор С. К. Орус-оол бүдүрүлге организацияларынга (№ 5 КМК-га, СТУ-га, райпога) доктаамал номчуп турар, а лектор О. Дамдын (ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары) мөзү-шынар, совет патриотизм болгаш интернационализм темазынга лекцияларын чоңга бараалгадып турар.

«Билиг» ниитилел организациязының ажыл-чорудулгазының планын партия эге организациязының бюрозу бадылап, ооң күүселдезин хынап турар.

Лекция бүгүдезин эртемге үндезилээри, амыдырал-биле холбаары, делегейде болуп турар болуушкуннарны озалдатпайн дыңнакчыга чедирери партийжи пропаганданың, идеологтуг ажылдың ленинчи принципи деп чүвени бистер— лекторлар сагып турар бис. Ынчалза-даа лекция пропагандазында четпестер ам-даа бар. Көдээ ажыл-агый, Аъш-чем программазы, социалистиг чарыш, аныяктар ортузунга коммунистиг кижизидилге темазынга лекциялар эвээш номчуттунуп турар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК,
«Билиг» ниитилел эге организациязының даргазы.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниги бо чылдың эрткен чеди айларының планныг даалгаларын бүгү кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Бо үениң дургузунда коллектив 6 миллион 570 муң тонна даг массазын казар тургаш, херек кырында 6 млн. 675 муң тоннаны каскаш, планын 101 хуу кылдыр күүсеткен. Ооң иштинде үүрмектеп сорттаар комплексче 1 млн. 717 муң тонна руданы чорудар тургаш, 1млн. 816 муң тоннаны чорудуп, планын 107 хуу кылдыр боттандырган.

Хоочун экскаваторжу, коммунист Борис Александрович Ершов 1984 чылдың июнь айның үлүүнде ажылдап турар. Ол он бирги беш чылдың эрткен чылдарында 708 муң тонна даг массазын казар тургаш, 975 муң тоннаны каскан.

ЧУРУКТА: Б. ЕРШОВ.
В. МОНГУШТУҢ фотозу.

КОМПЛЕКСТЕР

АСТРАХАНЬ. (СЭТА). Астрахань областың районнарының агроүлетпүр каттыжышкыннарының шиитпирин ёзугаар мал чемнери белеткээр ажылда ажыл-агыйлар аразынын ажаап алыышкынның транспорт комплекстерин тургускан. Комплекстерде колхозтарның болгаш совхозтарның, Сельхозтехкүркомнуң, «Сельхозхимияның», машина-мал ажыл-агый станцияларының механизастаттынган звенолары кирген.

Каяа-даа үлегерлиг сагылга-чурум дээш

БОТ ШУГДУНУП АЖЫЛДААР

Партия Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын дайынчы программа кылдыр хүлээп алгаш, ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирер дээш Эрзиниң ажыл-агыйлар аразында тудуг-монтаж ажылы кылып турар көжүп чоруур механизастаттынган № 5 колоннзазының партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары ону ажыл-херек кырынга боттандырары-биле чамдык ажылдарны кылып турар.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл эрткен чылдың төнчүзүнден эгелеп көскүзү-биле экижээн. Ажыл хүнүнүң чурумун сагыырынга учет-отчетту шыңгыыраткан, демдеглел дептерин тургускан. Коллективтен чаңгыс-даа кижи прогул кылып, арага-дарыже хандыкшывазы-биле хөйү — чаңгызы, чаңгызы—хөйү дээш ажылдаар, чурттаар сорулганы тудугжулар мурнунда салган.

Чөптүг эвес чылдагаан-биле ажыл шагы үзе бээр, хой-ниитиниң эт-хөреңгизинге, машина-техниказынга кам-хайыра чок чоруктар болу бээр, өг-бүлезинге каржы-хажагай аажылай бээр ийи-чаңгыс таварылгаларны күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун каржызы-биле үрээн деп санаар болгаш үскен хүннериниң база үлгеткен чурумунуң чылдагаанын тодарадып турган хемчегин онаап турар. Оон түңнелинде шөлээ-чөпшээрел чок ажыл шагы үзер, хууда херээ дээш машина-техника мунуп, камналга билбес таварылгалар мурнукузундан оранчок кызырылган.

Колонна он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының бирги чартыында планныг онаалдаларын багай эвес күүсеткен. Тудуг-монтаж ажылының план күүселдези ниитизи-биле 100,1 хуу болган. Тодаргайлаарга, ийи аал ишти чурттаар дөрт бажыңны тудугжулар тудуп, 476 дөрбелчин метр чурттагла шөлүн ажыглалга киирген. Чаңгыс аал ишти чурттаар үш бажыңны, 500 баш хой кирер кажааны малчыннар турлаанда туткаш, ажыглалда киирген. Коллективтиң планныг даалгаларын күүседиринге Кызыл-оол Оюннуң, Темир-оол Лованданның, Сергей Динчиттиң, Владимир Хумбунуң бригадалары идепкейлиг киржип, сагылга-чурумну быжыг тудар талазы-биле үлегерлиг ажылдап турар. Чартык чыл түңнели-биле К. Оюннуң бригадазы тиилекчи болуп үнгеш, каттыжышкының болгаш КМК-ның мактал бижии, акша шаңналы-биле үнелеткен.

Бригадалар аразында чарлаттынган социалистиг чарышты түңнеп тура, күш-ажылчы чедиишкин-биле кады күүсекчи болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун ажылчын, бригада бүрүзү канчаар сагып турарын барымдаалап көрүп турар.

Чартык чылдың-биле алырга, колонна күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 83,9 хуу күүсеткен. Бо сан чүнү көргүзүп турар-дыр? Күш-ажылды организастаары куду деңнелде турарын, тудугжуларның, чолаачыларның, механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал чедир тургустунмааның, четпестерниң ам-даа барын көргүзүп турары ол. Тудуг материалдары-биле өй шаанда хандыртынмайн, машина-техниканың артык кезектериниң тывылбайн баарындан чамдык объектилер өйүнде дужааттынмайн баар. Курлавыр кезектер, тудуг материалдары чок болу бээр үеде ажылчыннар өскээр чардыга бээриинден сагылга-чуруму кошкай бээриниң бир үнер дөзү мында. Мындыг четпестерни болдурбас дээш удуртукчулар баш бурунгаар чагыгларны киирип, ооң үзүктел чок келген турарын чедип алыр дээш хемчегни ап турар.

Үстүнде четпестерниң уржуу-биле июль айда коллектив объект дужаар планын чүгле 68 хуу күүсеткен. Бо байдал чүгле удуртукчуларны, планнакчыларны эвес, ажылчын бүрүзүн дүвүредип турар. Ынчангаш колоннаның коллективи четпестерни эдип, эки түңнелдерни чедип алыр дээш бот шугдунген чүткүлдүг ажылдап турар.

А. ДОНГАК,
КМК-да планнакчы.

«Шынга» харыы

АРГЛАРНЫ АЖЫГЛАП...

Бо чылдың август 9-та үнген № 183 «Шынга» «Ажылды билдилиг организастаар» деп эгелиг чүүлдү хемчег алыры-биле Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң дирекциязынче чоруткан турган.

Жданов аттыг совхозтуң директору Б. Монгул-оолдуң, партком секретары К. Түгүс-оолдуң биске харыылааны болза, солунга парлаан шугумчулелдиг чүүлде фактыларны коллективтерге, хойжу бригадаларга болгаш сигенчилерге таныштырып чугаалашканының түңнелинде, мал чеминиң белеткелиниң темпизин дүргедедириниң тодаргай хемчеглерин алган.

Ажылынга ээ-харысалга чок, үе-шакты шын эвес чарыгдап турган кол инженер А. К. Бады, кол агроном Ф. А. Кочук-Кара оларны партия талазы-биле шыңгыы хемчег алган. Сиген белеткелчилери эртен эртеден орай кежээге чедир ажылдап турар. Бар арга-курлавырларны ажыглап турагаш, мал чемин чедимчелиг кылдыр белеткээринче кужу-вусту мөөңнээн бис, деп харыыда бижиттинген.

Экономиктиг билиглер школаларының пропагандистеринге, организакчыларынга сүме

ЭКОНОМИКТИГ БИЛИГЛЕРНИ—ЧОҢГА

Ажыл-агыйжы сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң, экономиканы хөгжүдериниң идеологтуг хандырылгазынга болгаш ажылдың ажыктыын бедидеринге чугула рольду ажылчы чоннарның экономиктиг белеткели ойнаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, ооң ажыктыын бедидеринге, кадрларның амгы үениң негелдезинге дүүшкен экономиктиг билиг-медерелин тургузарынга экономиктиг өөредилге болгаш кижизидилгениң чугулазы улам улгадып олурар.

Ынчангаш экономиктиг билиглерни чедип алырынче ажылчы чонну хаара тудары эргежок чугула. Бистиң республиканың материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турарларының чүгле 30 ажыг хуузу өөредилгеже хаара туттунган. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделерин ёзугаар 1983—1984 чаа өөредилге чылында партия комитеттериниң, ажыл-агый удуртукчуларының, өөредилгениң организакчыларының, пропагандистерниң сорулгазы болза, экономиктиг өөредилгениң болгаш кижизидилгениң ажыктыын, үре-түңнелдиин чедип алырын хандырары.

Кандыг тодаргай ажылдарны кылып чорударыл?

Экономиктиг өөредилгениң системазының школаларын, семинарларын, пропагандистерни четчелээрин бедик деңнелге чорудар. Тускай билиглиг, бүдүрүлгениң эки билир удуртукчуларны болгаш специалистерни пропагандистер кылдыр томуйлаар. Ажыл-агый удуртукчузу партия болгаш профэвилел организациялары-биле сүмелешкеш, пропагандист кылдыр ол ажылга бердинген, ону тоомча чок көрбес, ак сеткилдиг кижилерни шилип алыры чугула. Министерстволар, ведомстволар чанында экономиктиг өөредилгениң чөвүлелдери пропагандистерге методиктиг болгаш практиктиг дузаны чедирер ужурлуг.

Эрткен өөредилге чылында 15 муң ажылчыннар, специалистер ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын өөренип эгелээннер. Олар бо чылын ол курсту доозар.

50 муң хире дыңнакчылар хумагалыг чорук, камналга айтырыгларын эрткен 2 чыл иштинде өөренип келгеннер. Ол курстарны доозупкан дыңнакчылар бо өөредилге чылында ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын азы чаа «Камналга чурумун хандырарының дуржулгазы» деп курсту өөренип болурлар.

Бо өөредилге чылында ажылчыннарга, специалистерге, ажыл-агыйның удуртукчуларынга СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң айыткаын ёзугаар тургустунган «Көдээде коллективтиг кереэ», «Күш-ажылды организастаарының бригада, бот-орулга-чарылгалыг хевирлери», «Камналга чурумун хандырарының дуржулгазы», «Эртем-техниктиг чедиишкиннерин бүдүрүлгеге дүрген ажыглап киирери», «Хол-биле кылыр ажылды кызырарының дуржулгазы», «Күш-ажылчы коллектив болгаш эргелеп башкарылга» деп чаа курстар ажыттынар. Бо курстарны ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, эртем-техниктиг депшилгени болгаш экономика база камналга дугайында курстарны өөренип доосканының соонда өөрензе эки. Бо курстар шупту чаңгыс чыл иштинде өөренир кылдыр тургустунган.

Тодаргай экономика школаларының дыңнакчылары, бир эвес хумагалыг чорук болгаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар дугайында база эртем-техниктиг чедиишкин талазы-биле курстарны доозупкан болза, бо чаа өөредилге чылында ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, «Камналга чурумун хандырарының дуржулгазын», «Эртем-техниктиг чедиишкиннерин бүдүрүлгеге дүрген ажыглап киирери» деп курстарны, а бир эвес көдээ ажыл-агыйда болза, «Көдээде коллективтиг кереэ», үлетпүр-бүдүрүлге болгаш тудуг, транспортта болза «Күш-ажылды организастаарының бригада кереэзи» деп курстарны өөренип болур.

Өөредилгениң организакчылары болгаш пропагандистер экономиктиг өөредилгени болгаш кижизидилгени бо өөредилге чылында бүдүрүлгениң интенсификастаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң сорулгаларын шиитпирлээринче углаары чугула.

Бо талазы-биле кол чедип алыр сорулгавыс — өөредилгениң практиктиг угланыышкынын күштелдирип, ооң шынарын бедиткеш, үре-түңнелдиин чедип алыры.

Маңаа чүнү тодаргай кылза чугулал?

Коммунистиг күш-ажыл болгаш тодаргай экономика школаларының дыңнакчылары өөредилге чылында ийи-ийи шакты 16 кичээлдерни эрттирерин билир болгай бис. Бо кичээлдерге 8 кичээл азы 16 шак иштинде экономиктиг курсту өөренир. Бо кичээлдерге пропагандист темазы тайылбырлап бербишаан, дыңнакчылар-биле беседалар чорудар, оларга практиктиг онаалдаларны бээр, ооң күүселдезин дыңнаар, ону сайгарып көөр. А арткан 8 кичээл (16 шак) бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын, күш-ажылчы коллективтерниң экономиктиг ажыл-чорудулгазын анализтеп билир кылдыр дыңнакчыларны өөредиринге, специалистерни ажыл-агый чорудулгазының мурнакчы дуржулгазынга өөредиринге, социалистиг хүлээлгелерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планнарын, камналганың хууда агар саннарын тургузарынга дыңнакчыларны өөредип, ол хүлээп алган планнарының, хүлээлгелериниң күүселдезин дыңнаар. Ынчангаш декабрь, январь айларда «Сээң социалистиг хүлээлгең», «Камналгалыг чорукка сээң киржилгең?» деп кичээлдерни ыяап-ла эрттирери чугула.

Коммунистиг күш-ажыл школаларынга 2 кичээлди коммунистиг мораль дугайында беседа, күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражылга кичээлдери кылдыр эрттирер.

Ынчангаш кичээл бүрүзү дыңнакчыларга практиктиг билигни, ооң күш-ажылынга идигни бээр, угаан-медерелин бедидер кылдыр ажылдаарын пропагандистер чедип алыры эргежок чугула. Бо дээрге үениң негелдези-дир.

Экономиктиг өөредилгениң партия комитеттериниң чанында чөвүлелдери дарый хуралдарын эрттиргеш, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумнуң негелделерин күүседир талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылза чугула. Министерство, ведомство чанында чөвүлелдер пропагандистерниң ажылдаар байдалдарын экижидип, кабинеттерни дерип, экономиктиг допчулалдар-биле, бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазы-биле таныштырып, материалдарны дарый белеткеп, пропагандистерни өөредир.

Бо өөредилге чылы СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделерин күүседип эгелээриниң баштайгы өөредилге чылы. Ынчангаш Пленумнуң материалдарын ханы өөренирин чедип алыр. Экономиктиг өөредилгениң системазынга бо өөредилге чылының баштайгы кичээлдери: «Совет кижилериниң чогаадыкчы идепкейи, бедик медерелдиг сагылга-чурумнуу болгаш организакчы чоруу — 1983 чылдың база ниитизи-биле он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседириниң үндезини» деп чаңгыс ваай тема-биле эгелээр. Бо теманы бирги кичээлге эки белеткелдиг эрттирер. Маңаа пропагандист кижи ноябрь, июнь Пленумнарының, Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлунуң база «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң доктаалының материалдарын ажыглаар, ону практика-биле холбаар, ханы сайгарып көөр ужурлуг.

Бо кичээлдиң чижек планын 1983 чылдың августа үнген «Экономическая газета» солунуң 34 дугаарында берген. Чаа тургустунган курстарның программазын болгаш тускай материалдарны база-ла ол солундан алыр.

Е. АЖИ,
Политиктиг чырыдышкын бажыңының консультантызы.

СЛАВИСТЕРНИҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ЧЫЫЖЫ

КИЕВ. (СЭТА). Украинаның найысылалында ажыттынган славистерниң улустар аразының IX съездизинде славистика эртемин хөгжүдериниң, ниити культура болуушкуннарынга ооң ролюнуң болгаш ужур-дузазының эң чугула айтырыгларын чугаалажып турар. Ооң ажылында Европаның, Азияның, Американың болгаш Австралияның чээрби алды чурттарындан келген барык ийи муң эртемденнер киржип турар.

Съездини Славистерниң делегей комитединиң президентизиниң хүлээлгезин күүседип турар, УССР-ниң СА-зының академиги П. Т. Тронько киириилде сөс-биле ажыткан.

Ооң соонда УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко чыыштың киржикчилеринге чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи П. Н. Федосеев, УССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи Б. Е. Батон, СДК-ның оралакчы президентилери В. Хейзель (Польша) болгаш Д. Ворт (АКШ) олар съездиге байыр чедирип, чүве чугаалааннар.

Славян дыл шинчилеп, өөренир чоруктуң чер кырынга тайбыңны туруузуп, быжыглаары болгаш кижи төрелгетениниң чаагай чоруу дээш демисел-биле холбаалыг гуманныг эртем болуруун чүве чугаалааннар онзалап демдеглеп турганнар. Славян улустар узун төөгүлүг орукту эрткеш, делегей хөгжүлдезинге улуг үлүүн кииргенин олар чугаалап турган.

Сөөлгү чылдарда ССРЭ-ге чоон славяннарның этногенезиниң, Киев Русьтуң болгаш эрте-бурунгу орус культуразының төөгүзүнүң, Россияга ажылчын аңгы төөгүзүнүң, ССРЭ-ниң болгаш өске-даа чурттарның улустарының фашизмге удур маадырлыг демиселиниң айтырыгларын, ССРЭ-ге социализм тургузуушкунунуң айтырыгларын ханызы-биле чырыткан шинчилел ажылдары кылдынган. Совет славистер даштыкыда славян улустарның төөгүзүнүң болгаш культуразының дугайында хөй ажылдарны кылган.

Пленарлыг хуралга академик Б. А. Рыбаковтуң (ССРЭ) —«Киев болгаш ооң славян улустарының хөгжүлдезинге болгаш делегей культуразынга салыышкыны» болгаш өске-даа илеткелдерни дыңнаан.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары болза:**

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Түлүш Дөңгүрович **Болдуш**—«Шагонартяжстрой» трестиң «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң бызаңчызы.

Ооржак Докпак-оолович **Комбуй-оол**—«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң дашчызы.

Байыр Хүндү-Самбууевна **Күжүгет**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Галина Окпан-ооловна **Куулар**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Көк-Мөрен Намнай-оолович **Монгуш**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Анай-оол Лопсановна **Ооржак**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Биче-оол Артынмаевич **Ооржак**—«Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Дартан-оол Сендажыевна **Ооржак**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-оол Конзуранович **Ооржак**—«Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Полина Сергештеевна **Ооржак**—ИХК-ның таңныыл чериниң килдис начальниги.

Татьяна Кузурмаевна **Ооржак**—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Байыр-оол Күнзеновна **Саая**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Бора-кыс Бокаажайовна **Саая**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Көген Комбуевна **Саая**—«Хемчик» совхозтуң столоваязының повары.

Кудус Лопсановна **Саая**—Аянгаты ортумак школазының техажылчыны.

Херел Быдаа-Шаарович **Саая**—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Күзен Базыровна **Сарыглар** «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Шууш Шыраповна **Сарыглар**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Иннокентий Павлович **Семёнов** — «Красноярскстройтранс» трестиң Чаа Шагаан-Арыгда автобаазазының чолаачызы.

Сарыглар Саятыевна **Тамдын-оол** — Ак-Довурактың № 1 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

Доржу Боран-оолович **Хертек**—«Барлык» совхозтуң бухгалтери.

Бады-Серен Сюрюновна **Хомушку** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Мижитейовна **Хомушку** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Мария Романовна **Шаталова**—Ак-Довурактың № 1 ортумак школазының башкызы.

Чимис Иргитовна **Шожал** — Ак-Довурактың № 1 ортумак школазының башкызы.

«ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТТАН

Валентина Елизаровна **Алешина**—ТЭЦ-тиң моторизи.

Валентина Яковлевна **Жельвис** арыглал фабриказында машинист.

Валентина Сергеевна **Кан**—чунар-бажың эргелекчизи.

Надежда Степановна **Колосова**—арыглал фабриказының машинизи.

Мария Никифоровна **Латынцева** — арыглал фабриказының контролёру.

Александр Васильевич **Марков**—даг-дүгү рудниктиниң руда чаза тевиcтирикчизи.

Галина Васильевна **Панихидина** — арыглал фабриказының машинизи.

Нина Даниловна **Песегова**—арыглал фабриказының машинизи.

Мария Михайловна **Фоломеева** — арыглал фабриказының машинизи.

Тоя Намзырайовна **Хертек**—арыглал фабриказының машинизи.

Кара-кыс Мокур-ооловна **Хомушку**—АХК-ның соодулга тургузуунуң машинизи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Бичии-көк Узун-Сарыговна **Дамдын** — Чадаананың уругларның музыка школазының техажылчыны.

Донгак Кенденович **Дас-оол** — Теве-Хая суурда пенсионер.

Семис-оол Адар-оолович **Кара-Сал**—«Тыва» совхозтуң малчыны.

Чамбал Аратынаевна **Куулар**—СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Шончалай Дамбаевна **Куулар**—Чадаананың харылзаа белдириниң техажылчыны.

Надежда Алексеевна **Мазунина**—Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузунуң бухгалтери.

Калдар Конгуровна **Монгуш** — Чыраа-Бажы ортумак школазының техажылчыны.

Сарыг Майнызаповна **Монгуш** — Шеми суурда пенсионер.

Ондар Ондарович **Омчула** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 КМК-ның бызаңчызы.

Комбу Кенденович **Ондар** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң прорабы.

Өшкү-Саар Сендажиевна **Саая**—Теве-Хая ортумак школазының техажылчыны.

Хөөкүй-оол Чанчыпович **Ховалыг**—ИХК-ның таңныыл чериниң контролёру.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Нонна Никандровна **Бадьина**—«Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Фатина Васильевна **Дерюшева**—Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Уяжык Алдынзыгович **Дуганчы**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Мария Григорьевна **Есипова** — Күрстрахтың район инспекциязының кол бухгалтери.

Татьяна Алексеевна **Жилеева**—районда АЧК-ның салбырының вахтеру.

Елизавета Степановна **Холедова**—Кундустуг суурда үлетпүр барааннар магазининиң эргелекчизи.

Елена Тимофеевна **Кузьмина**—Дерзиг-Аксы суурда пенсионер.

Евдокия Игнатьевна **Никифорова** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Дина Автомовна **Стародумова**—«Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Дарья Никифоровна **Терешина**—райпо ажылдакчызы.

Мернмей Ероновна **Чернышева**—угааны четпес уругларның Дерзиг-Аксында уруглар бажыңының санитарказы.

(Уланчылыг).

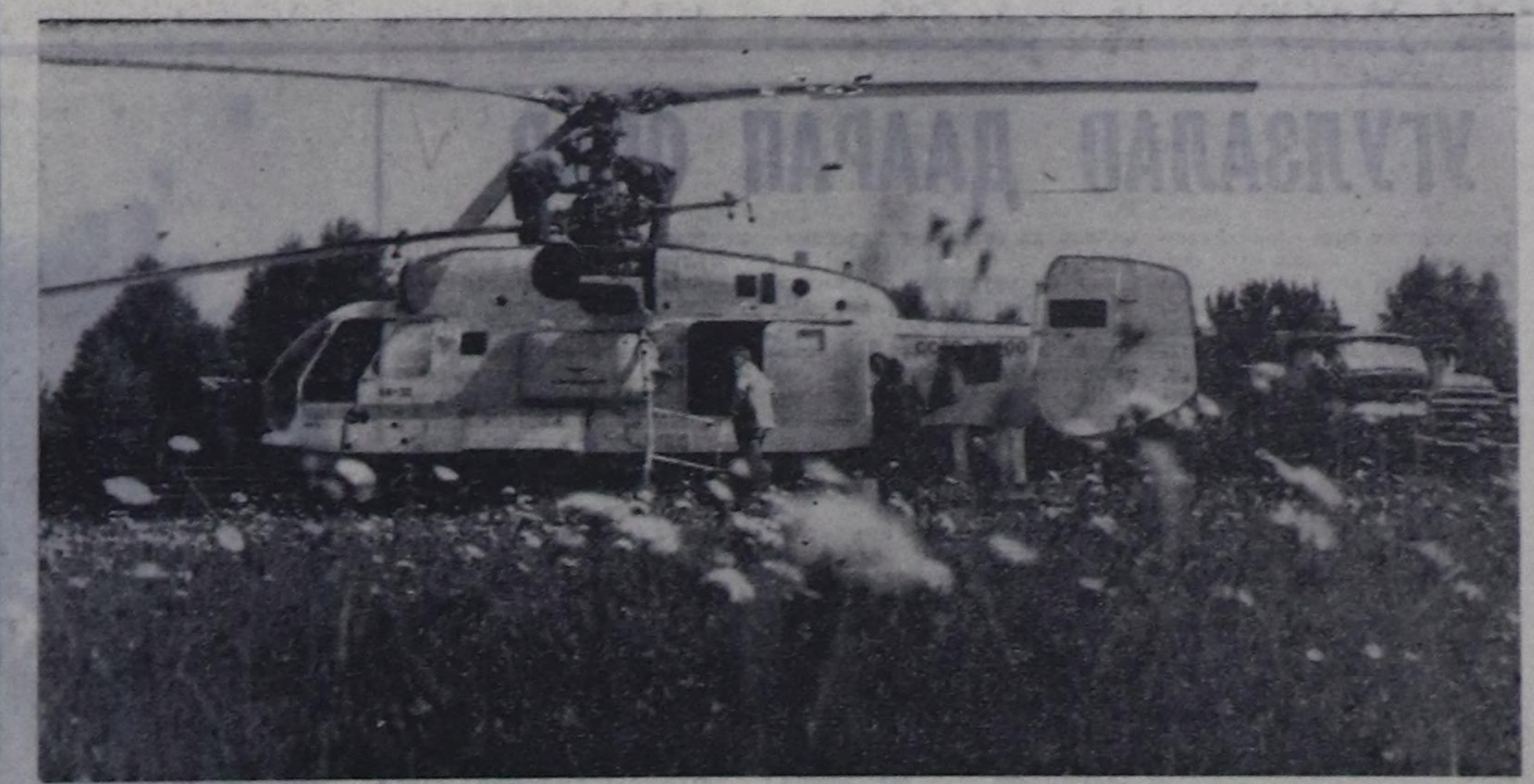

Беш чылдың техниказы

Н. И. Камов аттыг конструктор бюрозунга кылган Кыдыкы Соңгу чүктүң байдалынга таарыштыр кылган КА-32 деп вертолеттарның шенелдезин Москва чоогунда эгелээн (чурукта). Чаа машинаның дериг-херекселдерин поляр байдалдарында далай судноларының чүъгүн дүжүреринге таарымчалыг кылдыр тургусхан. Вертолетту амгы үениң дериг-херекселдери-биле дерзэн болгаш ооң ужар шынары бедик, чоруу чымчак, энергия-биле хандырылгазы эки болгаш курлавыр күжү улуг. Чаңгыс өзентиг, ийи хүртүлүг улуг эвес хемчээлдиг машина беш тонна чүъкту сөөртүр. Шенелделер эрткен соонда самолетту улус ажыл-агыйынга хереглээр кылдыр массалыы-биле бүдүрүп эгелээр. Бо самолеттуң ужудуушкуннарын делегей рекордунга санаары-биле Делегейниң ужар чүүл федерациязынче (ДАФ) чоруткан.

В. ЯЦИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохроникаы).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

АНТИКОММУНИСТИГ ААРЫГНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет агаар делгеминче шургуп кирген мурнуу-корей самолёт-биле таварылгага хамаарыштыр Р. Рейган Совет Эвилелиниң адынга хоп-мегечи аарыглыг антикоммунизм-биле долдунган чугааны радио болгаш телевидение дамчыштыр кылган.

Ол мурнуу-корей самолёт-биле таварылга талазы-биле ТРЭ-ниң өжегээр соора кылган америк тайылбырны база катап тайылбырлап, кандыг-даа үндезин болгаш бадыткаашкыннар чокка ол таварылга дээш харысалганы Совет Эвилелиниң кырынче чууй каарып оралдажып, ооң адынга каржы бактаашкынны болгаш хоп-меге чүүлдерни чулчурааан.

Ол өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиг дугайында америк тайылбырдан шуут өске боор турар ийи чугула фактыны Ак бажыңның баштыңы миннип чугаалаар ужурга база таварышкан. Бирээде, мурнуу-корей самолёт ужудуушкун үезинде Рейганның бадыткааны-биле алырга, «анаа-ла даалга» күүседип чораан «РС-135» хевирниң америк разведка самолёттарының бирээзи-биле кожа чорааныы ол бир-ле дугаарында бадыткаан.

«РС-135» дээр америк разветка самолёду мурнуу-корей самолеттуң бар чораан оруун ылап-ла таварып эрткен болгаш кажан ол ССРЭ-ниң агаар делгеминче кире бергенде, оон ырак эвеске чораан»—деп, Эйби-си радиотелевизия компаниязы демдеглээн. Ак бажыңның тодараткан документизинден билдинип турары болза, мурнуу-корей самолёт ол самолёт-разветчик-биле ынчаар ужурашканының үезинде орук уундан «аза бергеш», совет күрүне кызыгаарын каржызы-биле үрээн боон турар. «Америк «РС-135» дээр шпион-самолёттар ССРЭ кызыгаарының чанынга боттарының хайгаарак-чы ужудуушкуннарын чажырары-биле делегейниң аңгы-аңгы чурттарының авиалайнерлериң үргүлчү ажыглап турарын» ЮПИ агентилел Пентагонда ол дугайын билир кижилерге үндезилээш, бодунуң ээлчээнде айыткан.

Ийнде, Совет Эвилелиниң суверенитединче халдаан чорук ТРЭ-ге болгаш АКШ-тың өске-даа шивишкинчи ведомстволарынга кандыг-даа хамаарылга чок, чүгле кандыг-ла-бир «алдагдалдың» түннели кылдыр Рейган ол херектиинчаар көргүзерин оралдашкан. Самолёттуң компьютери кайы-даа хире болбаазыраңгай болур болза, ону кижилер программалаар болгаш ооң сорулгазы—«ооң иштинге кижи холунуң суп каан айтыышкынын күүседири болур»—деп, ол хөй утказыг кылдыр медеглээн. «Самолёттуң эртер оруунуң дугайында айтыышкынны компьютерже суп турда, частырыг кылдынган бе дээрзин кым-даа, кажан-даа билип шыдавас азы чугаа техниктиг үрелиишкиниң дугайында боор турар бе»—деп, ол ылчын ёзу-биле чулчуруп олурган. ССРЭ-ге удур кылган өнчүк-чөңгээ дээш харысалганы бодундан дүжүрер, ооң-биле кады бир эвес ооң ёзулуг организакчыларын сойгалап илереткен чаа факт-барымдаалар илереттинип кээр таварылга туруп келзе, бодунуң оон «уштунуп үнер черин» арттырар дээш АКШ-тың президентизиниң ажыы-биле оралдашканы билдингир-дир.

ССРЭ-ниң агаар делгеминче шпион-самолётту чоруткан кижиниң харылаар ужурлуг мындыг айтырыгларынга Рейган харыы бербээн: ол чүге орук уундан 500 километр чайлап үнгеш, шын эвес углаашкын-биле ужудуушкунун чүге ийи-чартык шак үргүлчүлээнил, совет шүүргедекчилерни көрүп кааш, ССРЭ-ниң агаар делгеминден чүге үнмээнил азы чүге аңаа айыткан черинге хонмааныл, ол чүге ылгавыр оттар чок ужуп чорааныл, чажыт районнарже чүге ол хире ханылап кирерин оралдашканыл, адактың соонда, ужудуушкунну хайгаарап турган АКШ чүге ол болуушкунга киришпээнил?

Ынчалза-даа ол өнчүк-чөңгээ кымга херегил дээрзиниң дугайында айтырыгга харыы билдингир-дир. Ооң администрациязы улустар арасында дүшкүүрлүг чоруун күштелдиреринче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин улам калбартырынче массалыг угланыышкынның улам чаа системаларын тургузарынче, чепсегленишкинниң кызыгаарлаарының талазы-биле хемчеглерни үзеринче угланыышкынны, өскээр чугаалаарга, кижи төрелгетенниң амы-тынныг чурттаар эргезин чок кылырынче угланыышкынның үргүлчүлээр деп турары Рейганның чугаазындан-даа билдингир-дир. Вашингтон «тайбың политиказын күштүң дузазы-биле, тайбың политиказын коргудуушкунуң дузазы-биле» чорудар апаарын ол демдеглээн.

Рейган Совет Эвилели—кижиниң эргелери үреттинип турар күрүне дээрзиниң дугайында хоозун-меге чулчуруушкунну кылган. Ону миллион-миллион кижилер кудумчуже үндүр октаттырган, ажыл болган чурттаар чери чок кижилерлиг, профэвилелдерниң эрге-чагыргаларны тарады сыывырып, оларның активчилерин кара-бажыңче кирип октап турар чурттуң президентизи медеглээн. Миллион-миллион тайбың чурттакчыларының өлүргени, чер кырындан бүдүн-бүдүн хоорайларны болгаш суурларны ширбий шаап, узуткаан болгаш патриотчу күштерге «чоок» кылдыр чигзинген-не бүгү кижилерни—херээженнер, кырганнар, бичии уруглар-биле катай-хаара дөгерезин узуткап, хөй чылдар иштинде вьетнам черге үүлгединикчинер кылып турган кижилерниң ханныг-чиниг «маадырлыг чорукталары» делегей ам-даа утпаан.

Бир эвес гуманниг чоруктуң дугайын чугаалаар дээр болза, АКШ бодунун «гуманизмин» Вьетнамга-даа, Ливангадаа долузу-биле көргүскен. АКШ-тың удуртукчулары америк шериглерниң ханныг үүлгедиишкиннерин агартыры-биле пассажирлер самолёдунуң үрелгенинге холбаштыр ийи арынныг ёзу-биле «хоозун кээрак чажын» төкпүшаан, хөй-ниитини шуут-ла мегелеп турарлар. Бир эвес оларны дыңнаар чүве болза, АКШ-тың Ливанда шериглери дайын чорудулгаларынга бичии-даа кирипшейн, Бейруттуң чурттаалга кварталдарын үгер-боолар-биле атпайн турар болгаш АКШ-тың девискээринден муң-муң километр ыракта, өскениң бажында «бодун камгаланырының эргезин күүседип турар» болур. Рейган ам кээп АКШ хамааты самолёттарның тайбың ужудуушкунарының дугайында сагыш салырын бодунга ап турарының дугайын чугаалап эгелээн. Ол бирле дугаарында америк шериг самолёттары АКШ-тан ыракта черге эвес, боттарының девискээриниң кырынга ужарының дугайында сагыш салыр ужурлуг. Бир эвес ону ынчаар кылбас болза, АКШ бөгүн шпион самолётту ССРЭниң ханы иштинче «алдагдал» кылдыр чорудуп турда, херектиң ужуру даарта ракетаны ооң салып үндүреринге чедип болур-дур.

Рейган социалистиг чурттарга удур «крестиг походун» эгелээш-ле, бодунуң черлик антикоммунизмин көргүскен. Ам ол ону үргүлчүлээрин оралдажып турар-дыр. Ынчалзадаа ындыг походтарның чүнүң-биле доостурун төөгү мурнунда-ла көргүскен.

ХОЛГААРЛААШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүкте болгаш Ливанда байдал дугайын айыыл чок чоруктуң америк национал чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкан. Хурал «бөлүушкуннар» өрээли дээр делегейниң бүгү районнарында турар америк чепсектиг күштерниң операцияларын контрольдаар ажылды боттандырып турар черге болган дээрзин тайылбырлакчылар демдеглеп турар. Каттышкан Штаттар Ливанның херээнге холгаарлаашкынын калбартып турарын бо факт бадыткап турар. Ливан эриктерде америк шериг-далай флодунуң ужар чүүлдүң болгаш далай чадаг шериниң күштүг бөлүктери чеде берген үеде бо хурал эрткен.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ГАВАНА. ВСР-ниң даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхатьтың Гренадаже албанның найыралчы аян-чоруу доозулган. Вьетнам министр премьер-министр М. Вишоп-биле болгаш Гренаданың өске-даа удуртукчулары-биле ужурашкан деп, Пренса Латина агентствозу дыңнаткан. Найыралчы байдалга эрткен ужуражыышкын үезинде ийи таланың сонуургалдарынга дүгжүп турар айтырыгларны, ооң-биле чергелештир Төп Америкада болгаш Кариб бассейнинде байдалды чугаалашкан.

Нгуен Ко Тхатьтың ужуражыышкыны ийи чурттуң арасында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың сайзыраарынга улуг ужур-дузалыг дээрзин ол чуртунче ужуп үнүп тура, аэропортка медеглээн. Гренаданың чонунуң чаа амыдыралды тургузарынга, социал болгаш экономиктиг чаартылгаларны чедип алганың ол бедии-биле үнелээн.

БАНГКОК. Бо чылдың июль 1-де Таиландының чурттакчы чонунуң саны 50 миллион 730 муң кижи четкен. Бир чыл иштинде, чурттуң чону бир миллион ажыг кижи немешкен.

ДЖАКАРТА. Индонезияның Ява ортулуунда ящур аарыг нептерээн. Дыка хөй мыйыстыг бода мал бо аарыгдан айыылдыг аараан болгаш азырал амытаннар кырлып эгелээн деп солуннар дыңнаткан. Халдавырлыг аарыгны нептеретпес сорулга-биле вакциналарны сыкыртып турар.

ПХЕНЬЯН. КУДР-ның тургустунганындан бээр 35 чыл болган оюнга күш-ажылчы белек кылдыр Чхонджина хоорайның корабль тудукчулары шалыпчы ажылдаан. 14 муң тонна ишкир «Тэгакбон» дээр чүък суднозун олар көрдүнген хуусаадан чартык ай бурунгаар ажыглалга кииргеп. Республиканың чөөн талазында турар бо мурнакчы бүдүргүлгениң коллективи 1974 чылда судиолар бүдүрерин шиңгээдип алган. Бо чылдарның дургузунда КУДР-ның садыг флоду Чходжиниң верфиаинге кылган кургаг барааннар сөөртүр он бир судноларны кылган.

МАНИЛА. Филиппиннерниң чазаа 1,6 миллион га черниң арга-ыяжын катап тургузар ниити национал программаны хүлээп алган. Ону амыдыралга боттандырарынга 15 чыл негеттинер болгаш 800 миллион доллар акшаны үндүрери көрдүнген. Арга-арыг сайзыралдыр бюронуң директору Э. Кортестиң медеглели-биле алырга, арганы кам-хайыра чок кезип каапканының соонда чурттуң хоозурап, кургаан соңгу болгаш мурнуу районнарынче кол кичээнгейни угландырар. Арга-ыяш кезер 52 даштыкы болгаш иштики, компанияларның ажылын контрольга алыры болгаш оларның ыяш кезерин соксадырын Филиппиннерниң президентизи Ф. Маркос албан хуузу-биле хораан.

ТОКИО. 140 япон пөс-таавы компаниялары бо чылдың август айда сан-хөө талазы-биле буураашкынга таварышкан. Мында парлаан сан-фактылар-биле алырга, оларның өреэ он-он миллиард иен чедип турар.

Японияда хоозураашкынның өзүлдези сес ай дургузунда үргүлчүлеп келген. Ооң түңнелинде ажыл чоктарның саны сөөлгү 30 чылдарда эң бедик деңнелде четкен.

(СЭТА).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериг командылалы бодунуң шериглерин мурнуу ливан районнарны кезээ мөңгеде эжелеп алыр сорулга-биле даглыг районнардан Авали хем унунче октап эгелээн. «Операцияны» камгалал министр Аренс-биле кол штабтың начальниги Леви удуртуп турар. Израиль шериг кезектерин чорудары-биле оруктарны дыка хөй шериг патрульдары камгалап турар.

Шуфа биле Алея районнарының болгаш Ливанның найысылалының кырынга израиль шериг-агаар күштериниң самолеттары болгаш вертолеттары үзүктел чок хайгаарап турар. «Камгаланыр» дээр чылдак-биле интервентилер массалыг аглаашкыннарны, тудуп хоругдаашкыннарны чорудуп, кандыг-даа буруу чок ливан болгаш палестин чонну кара-бажыңче кирип октаан.

АМЕРИК РАКЕТАЛАРНЫ ТУРГУСПАС

БАРЫЫН-ГЕРМАН ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ШЫҢГЫЫ СӨЗҮ

«Першинг-2-лерни» болгаш чалгыныг ракеталарны Барыын Европага тургуспас дээш демиселдиң кижилерин синилип чураан улуг плакат.

— Ядролуг чепсекке удур бүгү-делегей кампаниязының хемчеглеринге кириштир чепсегленишкинни дүжүрер дээш октябрь 15-тен 22-ге чедир Германияның Федеративтиг Республиказының дыка хөй хоорайларынга эрттирер хөделиишкиннер неделязынга бо плакатты тураскааткан деп, Тайбың болгаш хосталга дээш херээженнерниң Делегей лигазының барыын-герман секциязының даргазы дээрги ван Ранденборг тайылбырлап чугаалады.

— Шынап-ла, тайбың дээш шимчээшкинче улам-на хөй санныг кижилер каттыжып кирип турар апарган деп, Херээженнерниң демократтыг инициативазы организацияның төлээлекчизи дээрги Хайдероза Вольфарт аңаа немей чугаалады.— Ам, чижээлээрге, америк ракеталарны эккеп сайгара тургузары чүнүң-биле кызыжанып турарын билип апкан хөй-хөй херээженнер бистиң организациявысче каттыжып кирип турар. Олар политиктиг амыдыралга улам идепкейлиг киржип турар апарган. «Изиг күс» кылдыр адай берген бо күзүн немец черге америк чепсекти эккеп сайгара тургузарынга удур туржур бис. Социал фондудан казып алгаш, боо-чепсекке чарыгдап турар акша-хөреңгилерни дедир эгидерин негээр бис. Демисежир төлээде, кудумчударже үнер ужурлуг үе келгенин ам улам хөй санныг херээженнер билип турар.

Совет херээженнер комитединиң чалааны ёзугаар Совет Эвилелинге чораан Додо ван Ранденборг биле Хайдероза Вольфарт олар ПМА-ның корреспондентизи Дмитрий Поляков-биле чугаалашканнар.

— Лиганың кол сорулгаларының бирээзи болза, тайбың дээш демиселге янзы-бүрү чурттарның херээженнериниң хөделиишкиннерин аайлаштырып, демнештирери ол болур деп, дээрги ван Ранденборг чугаалаан.— Херээженнер болгаш оларның ажы-төлдери боо-чепсектерни эндере бүдүрер чоруктарның уржуктарынга бир дугаарында таваржырлар болгай.

— Херээженнерниң демократтыг инициативазы чүс ажыг бөлүк кежигүннерлиг — деп, Хайдероза Вольфрат чугаалаан.— Ооң баштаан бюрозу Кёльнде турар. Хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдаар 30 херээженнер бактааган төп аппарат Херээженнерниң демократтыг инициативазының бүгү ажыл-чорудулгазын удуртуп турар. Янзы-бүрү хоорайларда Херээженнерниң демократтыг инициативазының мурнунда турар сорулгалар аңгы-аңгы болгаш кайы-бир социал айтырыглардан хамааржыр. Ынчалзажок амыдыралдың бүгү-ле талаларынга херээженнерниң деӊ эргези дээш, чижээ, күш-ажылдың эр улустуу-биле бир дөмей төлевири дээш, херээжен кижи эртем-билиг чедип алганының соонда мергежилиниң аайы-биле ажыл алзын дээш демисел—ниити айтырыглар-дыр. Ам амыдыралчы чугула сорулга херээженнерниң арасынга ажыл чоктарның санының үргүлчү өзүп турарынга удур, ындыг болганда, социал хереглелдерге акша-хөреңги дөзевилээшкиннерин кызырып турарынга удур идепкейлиг демисел база болуп турар. Ынчанмыже Германияның Федеративтиг Республиказының херээженнериниң эң кол сорулгазы тайбың дээш демисел болбайн аан. Тайбың чокта ол бүгү сорулгалар кандыг-даа утказын чидирер болгай.

Тайбың дээш демисел хемчеглериниң арасынга практиктиг кол базымнарның бирээзи кылдыр херээженнерниң ортузунга тайылбырлыг ажылды адаар ийик мен деп, Додо ван Ранденборг чугаалаан.— Ол хамыктың мурнунда фашизмниң болгаш «соок дайынның» үнген дөстериниң дугайында беседалар болур. Чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселдиң кайы хире чугулазын оларга тайылбырлаар херек. Бистиң демиселивистиң бөгүн эң чугула сорулгазы — Европаның девискээринге америк ракеталарны сайгара тургузарын болдурбазы болур.

Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дээн эгелекчи саналды ССРЭ үндүрген. Ол инициатива чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугаалажыышкыннарга таарымчалыг бурунгаарлаашкынга чедире бээр боор дээрзинге идегеп турар бис. Айыыл чок чорук болгаш тайбың хөгжүлде чүгле кады ажылдажылгага үндезилээш болдунар аргалыг дээрзин бүзүредири эргежок чугула.

— Херээженнерниң демократтыг инициативазы чурттакчы чоннуң ортузунга хуудустарны тарадып, информация стендилерин белеткеп турар. Чижээлээрге, Гейдельбергке чыскаал болуп, аңаа дайынга удур ырларны күүседип, театржыткан оюннарны көргүзер. Тайбың дээш неделяга киржиринче Германияның Федеративтиг Республиказының бүгү херээженнерин кыйгырар күзелдиг бис деп, дээрги Вольфрат немей чугаалаан.

—Ам профэвилелдерн-биле, хүрээ-хиит төлээлекчилери-биле, мурнунда шыңгыы чөрүлдээлиг турганывыс өске-даа чамдык организацияларның кежигүннери-биле кады ажылдажылгалыг бис. Ынчангаш америк ядролуг чепсекти бистиң девискээривиске эккеп тургузарынга шаптыктаар деп чүткүл бөгүн бистерниң шуптувусту каттыштырган.

(ПМА).

Школа болгаш амыдырал

ӨӨРЕДИЛГЕ, КИЖИЗИДИЛГЕНИ ЭДЕ ТУРГУЗУП...

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база партия болгаш чазактың хүлээп алганы доктаалдарын күүседир талазы-биле эрткен өөредилге чылдарында Эрзин районнуң школаларында эвээш эвес ажылдар кылдынган. Эң ылаңгыя аныяктарның бүгү-ниити ортумак эртемни чедип алырынче сагыш салдынган.

Районнуң школаларында 2388 өөреникчи өөренип турар. Эрткен өөредилге чылында оларның 82-зи чүгле бештерге, 391 өөреникчи дөрт, бештерге өөренген болгаш өөредилге ниитизи-биле 99.3 хуу болуп, ооң мурнунда чылдарнындан деңнели бедик болган.

1982 — 83 өөредилге чылында он классты 175 оолдар, кыстар доосан, азы 1973—74 өөредилге чылында өөренип киргеннерниң 62 хуузу доосканы ол, а сес классты 1975—76 өөредилге чылында бирги класска өөренип кирген бичии чаштарның 83,4 хуузу азы 196 өөреникчи доозуп алган.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынары бир-ле дугаарында башкыларның боттарындан, оларның идейлиг туруштуундан, башкылал мергежилиниң кайы хире ханы билиинден онза хамааржыр. Районда катай шупту 182 башкы болгаш кижизидикчи ажылдап турар. Оларның 87-зи дээди эртемниг, 60 башкы Кызылда күрүнениң педагогика институдунга бот-өөредилге-биле өөренип турар. Школаларда РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкылары 4, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары 7, а улус өөредилгезиниң тергиинннери 4 башкы бар.

Ажылынга ак сеткилдиг, улус чырыдыышкын херээнге берниген башкылар районда эвээш эвес. Ындыгларга Нарын ортумак школазындан Б-У. О. Кыргыс, Г. С. Комбу, Л. С. Шойдук, Мөрен ортумак школазындан М. Н. Чыргал, Т. Б. Маажый, М. К. Дирчин, Эрзин ортумак школазындан Л. Т. Дамба-Хуурак, Г. К. Норбу, Б. М. Килчен, Кызыл-Сылдыс сес чыл школазындан А. С. Сагаачы Л. Ч. Сандык, Бай-Даг ортумак школазындан С. К. Сараагай болгаш өске-лер-даа хамааржыр. 22 башкы аттестацияны эрткен.

Башкыларны чурттаар бажың болгаш өске-даа чугула чүүлдер-биле хандырар талазы-биле районда ниитизи-биле чамдык четпестер турза-даа, байдал чылдан чылче экижип орар. Ол ышкаш башкыларның дузалал ажыл-агыйында амгы үеде шупту 45 баш инекти, 114 хойну, 110 өшкүнү тудуп турар болгаш ногаа, картофель тарыыр шөлдүг.

Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.)—Пленумунга чугаазынга «Чаңгыс-ла, күш-ажылчы, политиктиг школаның ленинчи принциптерин чайгылыш чок чорудар, ниитиниң ажыктыг күш-ажылынга школачыларны чаңчыктырып, ынак кылдыр кижизидер...»—деп айыткан болгай. Уругларны күш-ажылга чаңчыктырарын районнуң школа бүрүзүнде чугулалап көрүп турза-даа, байдал ам-даа негелдеге дүүшпес. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннери бо чазын тарып алганы 22 гектар картофель, 8 гектар ногаа шөлдеринден тус-тузунда 150 тонна картофельди, 220 центнер ногаа аймаан ажаап алыр планныг. Боттарының чайгы дыштанылгазында элээн хөй школачылар төрээн совхозтарының ажыл-ишинге дузалажып, мал чемин белеткелинге идепкейлиг киришкен. 9—10 класстарның өөреникчилери 1981—82 өөредилге чылындан эгелеп «Хой ажылының үндезиннерин» өөренип эгелээн. Эрзин ортумак школазының үстүкү классчылары «Тудуг херээ» деп программаны өөренип эгелезе-даа, № 5 КМК-да специалистер чедишпес болганы-биле кичээлдер кудуу деңнелге эртип турган. Ынчангаш районнуң бүдүрүлгелери болгаш совхозтар школаларга өөредилге-техниктиг баазаларны тургузарынга, күш-ажыл кичээлдерин мергежилдиг специалистер-биле хандырарынга дузалаары негеттинип турар. Аңаа чергелештир эвээш эвес ажылды профугланыышкын талазы-биле район чөвүлели (удуртукчузу көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги Н. К. Бегзи) кылыры чогумчалыг.

Сөөлгү чылдарда районнуң школалары кабинет системазынче шилчээн болгаш шупту 41 кабинет ажылдап турар. Оларның иштинден Эрзин ортумак школазында физиканың, Кызыл-Сылдыс сес чыл школазында орус дыл болгаш литератураның, Бай-Даг, Нарын ортумак школаларында төөгүнүң болгаш обществоведениениң кабинеттери дериттингениниң-даа, ажыл-чорудулгазының-даа талазы-биле дээре болуп турарлар. Кабинет системазынче кичээнгейни моон соңгаар-даа күштелдирери артык эвес.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаарынче угланган хемчеглерни ап турар болгай. Социалистиг күш-ажылдың сагылга-чурумун школага хамаарыштыр алыр болза, ол дээрге хамыктың мурнунда өөреникчилерниң талазындан школада тургустунган дүрүмнерни шыңгыы сагыры, бодунуң өөредилгезинге болгаш хөй-ниити ажылдаарынга бедик харысалгалыы, өөредилге шактарын ажыктыг ажыглаары болур. Ынчалза-даа районнуң школаларында сагылга-чурум ам-даа кошкак болуп артпышаан, харын-даа кем-херек үүлгедишкини болган таварылга безин бар.

Ылаңгыя Нарын болгаш Мөрен ортумак школаларында өөредилге-кижизидилгелиг болгаш класстан дашкаар ажылдар кошкак байдалда. Ол школаларның дирекциязы болгаш башкылар коллективи чурум үрээшкиннерин илередип тывар, ону болдурбас дээш баш удур дээштиг хемчеглерни алыр, өөредилге-кижизидилге ажылын эде көрүп, бедик деңнелге тургузар апаар. Ол ышкаш өзүп орар салгалды өстүрүп, кижизидип турар улуг кижилер хамыктың мурнунда боттары үлегерлиг болур ужурлуг. Ада-иелерге ол талазы-биле чугула билиглерни бээриниң дузазын школаларда улусчу университеттер чорудуп турар. Эрткен өөредилге чылында Эрзин (А. Т. Ала) болгаш Бай-Даг (Т. И. Туванчап) школаларының чанында университеттер эки ажылдаан.

Чаа эгелээн 1983—84 өөредилге чылында районнуң школа коллективтери боттарының бүгү өөредилге-кижизидилгелиг ажылын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузуп, өөреникчилерге быжыг болгаш ханы билиглерни бээринче, оларны коммунистиг мөзү-шынарга кижизидеринче онзагай кичээнгейни угландырар.

Л. МОНГУШ.

УГУЛЗАЛАП ДААРАП ОРАР

Ындыг-ла кончуг дидим эвес, буруузунган аянныг «Маша угбай» диген үн чугаавысты үзе кирипти. Мария Шагдыровна, баш удур билген-ле боор оң, одуруглай чыскаалыпкан дааранып машиналарның аразы-биле эрткеш, ортузундаазынга барып доктаагаш, «Катя, кичээнгейлиг көр шүве, мынчаар эптиг салып алыылы, оон башка олурткан чеңивис көрүш чок апаар. Далашпа, эдип алыр бис, адыр-адыр, мынчаптаалы. Ол-ла-дыр» деп өөреникчизин чазамыктааш, уламчылады: — Мен өөреникчилеп турумда база ындыг чүве, харын сээңнииңден-даа дора турду».

— Силер кайызын черле мен дег турган болдуңар аан, угбам, черле бүзүревес мен — деп, уруг шын-на сеткилин илереди-дир.

Ооцуу шын. Мария Шагдыровнаның күш-ажыл стажы ам таптыг-ла 27 чыл чедип турар. Келир чылдың январьда 28 болур. Ынча чыл дааранып келген. Арта чаңгыс бо-ла бүдүрүлгеге.

Он класс дооскаш, өөреникчилеп кирген Катяның дагдыныкчызынга чоргаарал ооң көрүжүнден илден болду. Канчап билир, алызында барып, ол база ажылы-биле макталдыг апаары чадап чок.

Ол бодалдарны өттүр билген-даа чүве дег, Мария Шагдыровна биске оожум мынча диди:

— Катюша даараныринга салымныг кыс, ажырбас, чоорту өөрени бээр...

Дааранықчы-мастерниң өөреникчилери эвээш эвес. Оларның чамдыктары бо хүннерде дагдыныкчызы-биле чаңгыс бүдүрүлгеде. Дагдынып алган уругларын ажылга ол дораан хаара тудуп, даараарының эге хевирлеринге өөретпишаан, ажылга шак-үени камнап алырының технологиязының «чажыдын» оларга ынчан-на дамчыдып берип эгелээр. Ол-ла олчаан олуруп бээрге хоржок, мурнакчы эштерниң деңнелинге оларны чоорту чедирерин бодаар.

— Чүткүл, күзел турда, черле ажырбас. Катяга бүзүрээр мен. Цехке ийилээ артарывыска ындыг болгай, ону-мону айтып, көргүзүп бээрин дилээр. Эскерер болзуңарза бо кижиниң шимчээшкин бүрүзүн кончуг кичээнгейлиг хайгаарап орар кижи—деп, чугаазынга ол немеди.

Мария Шагдыровна ону шынап-ла бүзүрел-биле чугаалап орар. Ол таварылга эвес. Уран-шевер холдуг дагдыныкчызының удуртулгазы-биле эки дааранықчы болбас арга чок»...

Оон бээр каш-даа чыл шууужуп эрткен. Кожалар черле ындыг, аргыжар, үнүп-киржир. Кожазы Самдаңнарның оглунуң дааранырынга алыс-ла сундулуун ол эскерип каан. Иие, хейдир тудупканда, кыстар-ла, арта-ла эптии аажок. Маша угбазын көре каапканда, даарап орган чүвезин чажыра тудуптар. Оолду ээлдирер сорулга-биле ойнай-сылдай «меңээ дузалажыр сен, биске чедип кел» деп аптар апарган. Өөредип болза, дааранырынга ол салым-чаяанныг дээрзин Мария Шагдыровна эскерип билип турган. Ынаар ирги бе? Ооң ыядыксап чымчак хүлүмзүрүүнде удурланган шинчи чок. Дораан-на «чаа» деп харыы база берип шыдаваан. Боданыр! Өөрү оолдар чүү дижирил, ол-бо дижип шоода бербестер ирги бе? Оолдуң сагыш-сеткилин кожазы черле эки билип турган...

Коңзай-оол Салчакович Самдап — бүдүрүлге эргелелинде ам быжыкчы. Маша угбазы (Мария Шагдыровнаны аныяктар хүндүлел-биле ынчаар адаарлар) ам харын ооң бышкан хевин даарап турар.

Бүдүрүлге эргелелиниң цехтеринде ажыл хайнышкынныг. Платье даараар цех. Мария Шагдыровна Суваңоолдуң удурткан бригадада беш дааранықчы бар. Бригада кежигүннери ажылынга макталдыг, колдуунда аныяктар. Комсомолчулар Валентина Кара-Сал, Чечек Мөңге ам саат чок даараныпбилир. Шевер кыс удазынга ораашпас дижир болгай.

Мария Шагдыровна, эш-өөрү-биле бир дөмей, коллективиниң ажыл-херээ дээш слут овбас. Кандыг-бир айтырыг тургустунуп келгенде, ону ээчиинге чедир шиитпирлевээнде, сагыш-сеткили оожургавас. Ылангыя аныяктарны ажылга өжиктирер талазы-биле партия хуралдарынга санал-оналын бо-ла бере бээр. Аныяктарны кижизидип, оларга мергежилин дамчыдып бээрин коммунист дааранықчы кээ соругтазы кылдыр көрүп, дагдыныкчы хүлээлгезин шак ынчаар ак сеткилдиг күүседип чоруур.

Бо бүдүрүлгениң эргиини Мария Шагдыровна бир дугаарында чээрби чеди чыл мурнунда артап кирген. Маңаа дааранықчы мастер болган, маңаа партияга кирген, коллективи Мария Шагдыровнаны чөптүг дыштанылгаже моон үдээн. Ынчалза-даа ажылы, төрээн коллективи чок ол олуруп шыдаваан.

Тываның чоннуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызының удурткан бригада бүдүрүлгениң мурнакчыларының одуруунда. Бо чылдың бирги чартыының түңнели-биле ийи нех мурнаан. Мария Шагдыровнаны биле национал хеп даараар цех. Көдээ Советтиң депутаты хоочун дааранықчы Арамаа Ховалыговна Маскырның удурткан цеги күш-ажылчы маргылдаада деңге чоруп орар. Хоочун бригадирлерниң аргадуржулгазы улуг. Арамаа Ховалыговна маңаа чээрби ийи чыл ажылдаан. Коллективиниң база бир хоочуну база пенсияда ындыг-даа болза, ажылдавышаан.

Партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чингиче секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазынга бүдүрүлгеде ажылдап турар хоочуннарның аныяк салгалды кижизидеринге киржилгезин онзалааның коллективтиң хоочуннары база таныжып чутаалашкан. Дагдыныкчы буяныг үүле-херээнге сеткилинден бердинген кижилер ону хамааты хүлээлгези кылдыр күүседип чоруур. Коммунист дагдыныкчы М. Ш. Суваң-оол, чаңгыс бүдүрүлгеде ооң хоочун эш-өөрү ол буянныг херекти ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Бүдүрүлгениң хоочуннары-биле ужуражылгалар эрттирери коллективте чаагай чаңчыл. Ынчан амгы бо бүдүрүлгениң күш-ажылчы эрткен оруктары Мария Шагдыровнаның караанга чуруттунуп келир. Маңаа ол киргенде дөрт кижи ажылдап турган. Ынчангызын амгызы-биле бо-ла деңнеп чугаалай бээр. Бүдүрүлге эргелелиниң бажыңының ажылдаар шөлүн ийи удаа улгаттырган. Ынчан маңаа мастерлеп турган Тихон Антоновичиниң ол хүндүлел-биле чугаалаар. Дагдыныкчызы ол турган. Улуг эвес ынчангы коллективтиң дугайын Мария Шагдыровна аныяктарга чугаалап бээр, ол чугаа оларны эрткен чылдарже эргилээрер.

Тихон Антоновичиниң «Тиг бүрүзү сээң сагыш-сеткилиңге чоок болур ужурлуг. Эки ыры кандыг ийик, ажылга база ындыг болур ужурлуг. Ындыг отчугаш чок болза, үүле-херек бүтпес» деп турганын ол эки сактып алган.

Ажыл кижиниң каастаар дижир. Мария Шагдыровна — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, тоску, онгу беш чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи хөрек демдектериниң, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи.

Ажыл хүнү доозулган, кылган иш түңнеттинген. Мария Шагдыровнаның уругларының уруглары кырган-авазын четтикпейн манап орарлар. Кырган-ава оларны эргелетпишаан, үдудуп кааш, даараныр машиназынга бо-ла олуруптар. «хостуг үени кижилерниң ажыглаары аңгы-аңгы болгай. Мен болганчок-ла даараны бээр мен» деп ооң чугаалап олурганы сагыжымда арткан.

В. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: Литва ССР-де Күрүнениң академиктиг шии театрының мурнуу талазы. Ооң тургузукчулары бөлүк литва архитекторларны ол бажыңның архитектуразын тергиин көрүштүг кылдыр шиитпирлээни дээш 1983 чылдың Күрүне шаңналын тыпсыр кылдыр киирген.

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УРУГЛАРНЫҢ НОМ ОРАНЫ

«Детская литература» ном үндүрер черниң директору А. Виноградовтуң столунуң кырында «Совет парлалга документилерде» деп чыындыны 1933 чылдың сентябрь 9-та ВКП (б) ТК-ның доктаалын парлаан арында ажа салып каан. «Детгизтиң» төрүттүнген хүнү ол. Уругларга ном бижип турарларның күштерин каттыштырар дээш ук ном үндүрер черни тургускан.

— Чартык чүс чыл эрткен, күштерни каттыштырган — деп, А. Виноградов чугаалап турар.— Ам бөгүн делегейде кайда-даа чок эң хөй номнарны уругларга бистиң чуртувуста үндүрүп турар. Чыл санында 215 млн. уруглар номун бисте парлап турар!

Директор чаа номнарны база көргүскүлей-дир «Уругларга делегей литератураның библиотеказын» (ол 50 томнуг!) көрүштүг, чараш кылдыр парлап үндүргенин көргүстү. Шак ындыг номну делегейде бир-ле дугаар парлап үндүрген. Амгы үениң чугула айтырыгларынга хамаарышкан чаа номнарны «Детская литературада» база парлап турар. Чижээлээрге, «Өске ындыг чуртту билбес мен» деп чараштыр кылган бөлүкте бистиң чуртувустуң амыдыралының бүгү-ле талаларын бичии школачыларга таныштырып турар. «Билиглерниң делгемнери» деп бөлүктү улуг уругларга адрестээн.

Чаа номнар-биле чергелештир чуга, солун саазынында парлаан баштайгы дептержигештер. Бо номчугаштарны база-ла аныяк салгалга ханы хүндүткел-биле кылган. Детгиз баштайгы базымнардан тура-ла уругларны Пушкин, Толстой болгаш Сервантес-биле таныштырып эгелээн...

Уруглар номунуң төөгүзүнде кайгамчыктыг арыннар бар. 1941 чылда үндүрген номну көрүңер. «Өрттендирер кандыг бомбалар барыл, оларның-биле канчаар демисежирил». База бир ном. «Дайзынның самолёттарын таныш билип ал». Дайынның аар-берге чылдарында чурт бичиилерге шак ындыг номнарны безин парлап үндүрүп турган.

Үстүнде номнардан шынапла солун музейни тургузуп болур-дур. Ол улугларга-даа, уругларга-даа солун. Ындыг музей бар, ол мында эвес, харын Горький кудумчузунуң 43 дугаар бажыңында—Уруглар номунуң бажыңында турар. Мында 300 муң том номнуг библиотека, уругларга болгаш улуг улуска номчулга залы, доктаамал солуттунуп турар номнар делгелгези, башкыларга лекторий бар, уруглар ынак чогаалчылары-биле маңаа бо-ла ужуражырлар.

Уруглар номунуң бажыңы, чүнүң-даа мурнунда, аныяк номчукчунуң сонуургалын өөренир болгаш оон чогаалга хандыкшылын кижизидер эртем-шинчилел төвү болуп турар.

(СЭТА).

АВА КАРАА ЧЫМЧАК

Он уругларның иези, хоочун хойжу Дүкүлдей Макыштаевна Куулар чонунга хүндүткелдиг. Маадыр иени суурда ужуражылгаларже чалап турар. Ол аныяктарга хойжунуң мергежилиниң чажыттарын дамчыдып, «хойлуг кижи каас болур» деп чагып чоруур. Дыка хөй малчыннарның күш-ажылчы эге базымнарында деткимчени дагдыныкчы Дүкүлдей Макыштаевна көргүзүп келген.

Хөй уруглардыг ие кижизидилге айтырыынче онза кичээнгейни салып келгени чугаажок. Ооң уруглары биче сеткилдиг, ажыл-ишке ынак болуп өзүп келгеннер. Школада өөренип турарларының өөредилге болгаш сагылга-чуруму эки. Оларны үлегерге ап, үргүлчү мактаан турарынга ие чоргаарланып орар.

Булут аразында хүн кара чырык, улус аразында авам караа чымчак дижири-ле чөп. Иениң эргелдии күштүг-даа бол, ооң уруглары хөлүн эттир чассыг, аактыг болбаан. «Эргээ өөрениринин орнунга бергээ өөрен» деп үлегер домак бар болгай.

Хөй улус бот-боттары азыранчып чоруй баар, шуут болур. Дүкүлдей Макыштаевнаның уруглары чажындан ажылга өөренген, дуңмаларын алчыр, өг ажылы кылыр ажылга бичиизинден авазының дузалакчылары апаарлар.

Мөзүлүг аажы-чаңныг болган ажы-төлү иениң сеткилин дүвүредип көрбээн. Дөгерези сагыш дег, өөренири өөренип, ажылдаары ажылдап турар. Олар эмчи, хойжу, культура ажылдакчызы дээш аңгы-аңгы мергежилдерни шилип алган. Бичиилери Белекмаа биле Оруспай Торгалыг ортумак школазында өөренип турар.

Дүкүлдей Макыштаевна уругларын хүлүмзүрүп чоруур чазак болгаш артында-ла аныяксыг көстүр. Эриг баарлыг, буянныг иениң бүдүжүн уруглары дөзеп алган.—Партия, чазактың ачызында мынчаар аас-кежиктиг чурттап чоруурдур бис. Ажылдаар, өөренир эргени берген, чүгле кижиниң болуундан хамааржыр. Хөй уруглардыг иелер дээш чазактың улуг сагыш салыышкынынга өөрүвес аргам чок — деп, Дүкүлдей Макыштаевна сеткилинден чугаалап орар.

Феодалдыг Тывага хөй ажы-төлдүг иелер түреп, аштап-суксап, бактың багын көрүп чораан. Ам он уругларлыг иеге материалдыг дузаны көргүзүп, ажы-төлдү азыраарынга, өөрединиринге, кижизидеринге бүгү таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Дүкүлдей Макыштаевнаның школада өөренип турар уругларын күрүне хандырылгазынга киирген. Өске-даа чиигелделерни хөй уруглардыг өг-бүлеге партия, чазак көргүзүп турар.

Бистиң чуртта ие кижини хүндүлээр, ооң эргезин эр кижи-биле деңнеп кылган. Кандыгдаа ажыл-херекке херээжен чон идепкейлиг киржип турар. Ооң коску чижээн бо өг-бүледен көрүп болур. Маадыр иениң уруу хойжу Борбаанай «Хүндүлелдиң Демдээ» орденни-биле шаңнаткан. Светлана дээди эртемниг культура ажылдакчызы, Люба ортумак эртемниг кижи эмчизи, Марина Улан-Үдэниң көдээ ажыл-агый техникумунда өөренип турар.

Иениң өстүрүп, кижизиткени оглу Алексей Куулар ам өскен, төрээн чери «Торгалыг» совхозтуң директору болуп ажылдай берген. Александр — ВЛКСМ Өвүр райкомунуң ажылдакчызы. Оларның кайызы-даа дээди эртемнерлиг. Ие оолдарынга чоргаарланыр.

Дүкүлдей Макыштаевна бо чылын 445 баш хураганнарын кадарып кыштааш, бир баштан 1,8 килограмм дүктү кыргып алган. Ол Чоза Хемниң бажы Улуг-Чайлагда кодан хоюн семиртип турар.

Өлчей-буянныг ие кижиниң сеткили уян, өзе-даа берген, өг-бүлелиг-даа ажы-төлүнче пе кижи сагыш салыр. Уругларының ажыл-ижин, амыдырал-чуртталгазын ол болганна чок айтырар. «Торгалыг» совхозтуң хоочун хойжузу, Маадыр ие Дүкүлдей Макыштаевна Куулар Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

АВАЗЫНГА ЧАГАА

Карактарым шимеримге,
Харлыг шөлде өөвүс көстүр.
Кадат малың онча-менди, хүр-чаагай бе?
Кадык, омак олур сен бе, авай?
Авай, авай, авам сени сакты бердим.
Айдың дүне өпей ырың дыңнаан дег мен.
Чөвээм чыттап, эргеледип сургап чораан
Чөптүг сөзүң кажанда-даа уттундурбас.
Караңгыда сылдыс четчип,
Хараачадан харай бээрге,
Сарыг шайың эзип, саарып, сүттээн боор сен;
Сагыш хандыр ижиксенчиин, авай.
Хөйнү көрген буурул бажың
Көгерерген кежегезин
Хөлчок таптыг чыттап оргаш, өрүзүмзе
Хөрек-чүрээм ызы ханар, авай.
Авай, авай, авам сени сакты бердим. —
Айдың дүне өпей ырың дыңнаан дег мен.

И. ИРГИТ.

ХОСТУГ МИНУТАЛАРДА

Күш-культура кылып турар силер бе? Эртен сула шимчээшкиннер кылыр-дыр силер бе? «Кылыксаар-ла-дыр бис. Ынчалзажок чай чогувус хөлчок» деп чамдык херээжен чон сыдаглаар....

Ол бүгүдеге хензиг-ле минута чарыгдаттынар. Ажыл аразының хостуг минутазында ийикпе, азы кылаштап-даа чорааш бодунуң кадынынга ажыктыг чүүлдерни кылырга дузалыг.

● Эртен орундан тургаш, өрээлге бут баштап кылаштанар. Ол кылаштаарда дурт-сыныңарны дорт тудуңар. Көп-белдирниң болгаш буттуң шыңганнарынче күженишкинни кылып, чоорту сулаарадыр базыңар.

● Орун эмгелеп, эт-сеп доозуну, шала аштап азы кандыг-бир чүве көдүрүп тургаш, ооргаңы ыргайтпайн, дискекти сыга өөредип ажылдаңар. Дискек чүстеринге доктаамал күштүг түрүңер. Бут баштап олургаш, дискек-биле шимченирин кызыдыңар.

● Боттарыңарның дурт-сыныңарны доктаамал хайгааралга алыңар. Дурт-сыны хөнү херээженнерни көөрге, серге болгаш аныяксыг болур. Ажыл соонда автобустарда пассажирлерни көөрге, баштары халагар оорганы хөнү эвес, сандайларже чөленгилеп алган олурарлар. Туруп шагзыраанынңарны чапыңарда улуска билдиртпеңер. Бажыңарны көдүрүп, эгиннериңерни эткеш, дорт туруп алыңар. Бир эвес олут хостуг берзе, оорганарны дорт олурарын кызыдыңар. Кылаштап чорааш дурт-сыныңарны дорт тудуңар.

● Чадаг кылаштаары ажыктыг дээрзин утпаңар.

«Лада» журналдан.

КЫРГАН-АВАМ ЧАЖЫТТАРЫ

Бичиимде кырган-авамга дузалажып, чем кылыр өрээлге олургулаар чаңчылдыг мен. Ол далгандан янзы-бүрү чемнер белеткеп турда магалыгла кижи. Чамдыкта хайындырган чеминиң дузун ажыдыр каптар ийикпе, азы хуюксудуп-даа алырын кырган-авам бо-ла чугаалаар чүве. Ынчалзажок ажыг дустут чемни таарыштыр эдип алырының аргазы база бар. Канчалдыр эдерил?

Дузу ажыг быдаажо поске боор каан, кырлыг стакан иштин далганны салып киирипкеш, катап хайындырыптар болзунараза, ооң ажы шуут чиде бээр.

Сакпынга кандыг-бир чем хуюкталдыр хайны берзе, соок суглуг тазка дораан-на салыптыңар.

Амданы ажыксыг ак саржагны (сливочное масло) кым-даа чиир хөңнү чок, боор. Ону октаарынче далашпаңар. Үстү соок сугга каггаш, бир омааш чем содазы немээш, экидир былгаар. Ооң соонда суун төккеш, 1 кг үсче стакан иштиге сүттү куткаш, хайындырыптар. Ол хайындырган чүүлдү хөй янзы чемге холуп болур.

Чаа тудуп экелген балык чыттыг болза, ону дустуг сугга чуп кааптыңар. Ооң соонда балыктың чыды дораан чиде бээр.

«Крестьянка» журналдан.

ЧЕСНОКТУ ДУЗААРЫ

Дузап каан чеснокту чемге ажыглаарын улус шоолуг-ла билбес. Харын Кавказ улузу ону онза хүндүлээр. Шынап-ла од эки дээрайн кижи шенеп көргеш эскерер.

Дузап каан чеснoктуң амданы чаагай, чемгир шыпарлыг болгаш үр шыгжаарга база үрелбес. Ону дузаарда мынчаар кылыр. Борбак-борбак чеснoктарны баалыңныг савага салгаш, кыры көзүлбес кылдыр суг кудуп каар. Ону үш хондур тургузар, эртен кежээ суун солуур.

Үш хонук эрткен соонда чеснoктарның чуга карттарын ап кааптар. Шил банкаларга чеснoктарны салгаш, дустуг суг кудуп каар. Сугнуң хемчээли мындыг: бир литр сугга-ла ийи омааш ишти дус салыр. Ажыг перецти эвээшти холуп ап болур.

Дустуг сугга чеснoк бир неделя хире болур. Суг чоорту каракталып хөөревестей бээр. Банкада чесноке сугну немей кудар. (сава долгуже чедир). Ооң соонда бир ай иштинде тургузар. Шак ынчаар дузаан чеснокту банкаларга шыгжаар. Арлагалыг-ла болза серии черге шыгжаар болза эки. Ынчалза-даа бажыңга сериин черге салып каап болур.

Дузаан чеснокту апаа чеснок-биле бир дөмей чемге ажыглаар. Ону быдаага салып ап, ол ышкаш ийиги блюдоларның подливтеринге, өске-даа чем амданы киирер чүүлдерге ажыглаар.

«Труд» солундан.

ЧЫЖЫРГАНА ҮЗҮ

Чыжыргана үзү деп чүл? Ол ажыктыг бе? Ону кижи боду кылып ап болур бе?

Чыжыргана үзү ооң үрезиннеринде болгаш чемижиниң суглагар чымчак черинде турар. Ол витаминнери болгаш каротиннери-биле үнелиг. Ында стерин, холин, фитохинон, фосфолипидтер (К витамин) болгаш өске-даа биологтуг бүдүмелдер бар.

Чыжыргана үзүн экирбестээн балыглар, ыжык, ижиншөйүндүнүн оюлганнаар, тывыш оруунуң хоочураан дегдириишкиннерин болгаш баар аарыын эмнээринге ажыглаар.

Бажыңга чыжыргана үзүн бодуунуң-биле мынчаар белеткеп ап болур (үнүш үзүн кайы хирени алган болдур, ол хире чыжырганаы ап алыр).

Баштай чыжыргана кадын экидир чуурүп алыр. Оон чылыдып каан үнүш үзүнге холааш, үстүн өңү чидиг-сарыг болгуже чедир тургузуптар. Турнуктур тургускан соонда, үстүнде суугун марляга шүүп алыр.

Е. РЯЗАНЦЕВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — С. Соловейчик. «Чылыг чер». Телешкол. 10.20 — «Горнистер, харыылаңар!». 11.10 — Концерт. 11.25 — Мультфильм. 12.20 — Телемедээлер. 12.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Комсомол — мээн салымым». Документалдыг телефильмнер. 15.45 — Делегей конкурузунуң лауреады. В. Банк ойнаар. 16.20 — «Лев Толстой дугайында сөс». 17.20 — «Тооллун аалчылары». 18.00 — Бистиң сад. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 19.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Болгарияның национал байырлалы — Хосталга хүнүнге. Болгарияның телевидениезиниң программазы. 19.55 — «Карастояновтар» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Руде право» солунунуң шаңналы дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ташкентиде ындыг кудумчу бар». Телефильм. 8.35 — Орус улустун тоолу. 4-кү класс. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Орус улустун тоолу. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Ниити биология. Ч. Дарвинниң үзелдериниң тургустунганы. 10.35 — Орус былшалар маадырлары. 5-ки класс. 11.05 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 11.40 — Орус былшалар маадырлары. 12.10 — «Бакурнани». Эртемнептерелдиг фильм. 12.20 — Эстетика кижизидилгези. Живопись. 12.50 — Англи дыл. 13.20 — А. Феттиң ажыл-амыдыралы. 14.05 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга дамчыдылга. 14.50 — Телемедээлер. 14.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Тыва салгалдарның салымында». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тевү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Авам школазы. 20.45 — Кныштарның өг-бүле ансамбли ырлап тур. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кырганнар, кырганнар...» Уран-чечен телефильм. 22.40—«Волга кырында ыры». 23.00—00.50 — Футболга ССРЭ чемпинады. «Динамо» (Москва)—«Динамо» (Киев).

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр.

Хүндүс 18—23, чамдык районнарга 10—15 градус чылыг.

Кызылга шокар булуттаар чаъставас, хаттың дүргени 9—14 метр. Хүндүс 21—23 градус чылыг.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Торпедоносцы» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30 «Семеро солдатиков» 10.50, «Обещаю быть» 13.30, 15.00,«Переворот по инструкции № 107» 17.00, 18.40, 21.00 шактарда.

КАА-ХЕМ»: «Долгий путь в школу» 13.00, «Тайна мотеля «Медовый месяц» 14.30, 16.20, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Андрюс» 15.00, «Магистраль» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылдың ортумак № 4 ПТУ-зу 1983-1984 өөредилге чылында сес классты доосканнарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле чыырын чарлап турар.

1. Маляр, штукатур.
2. Столяр-чазаныкчы (тудугнуң).
3. Каң болгаш демир-бетон кылыгларның дашчы-монтажчызы.
4. Суурга краның машинизи.
5. Автомобиль краның машинизи.
6. Слесарь-сантехник, газосварщик.
7. Электросварщик.
8. Электри шугумнарының болгаш электри дериглелериниң электромонтажниги.

8 классты доосканнарны киирип алыры сентябрь 10-га чедер.

10 КЛАССТЫ ДООСКАННАРДАН:

1. Штукатур.
2. Дашчы.
3. Электромонтажник.

Бо мергежилдерге өөренир кижилерни киирип алыры 1983 чылдың октябрь 1-ге чедер.

Училищеге хүлээп киирип алганнарны халас общежитие-биле болгаш ажылчын база апаа-даа идик-хеп-биле, аъш-чем-биле хандырар. Дашчыларга (бир чыл иштинде өөренир) айда 70 рубль стипендия бээр.

Училищеге киирерниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөренир хуусаалар: 8 класс доосканнарга — 3 чыл, 10-гу класс доосканнарга — 1 чыл.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузунда №1 бажың, №4 ХПТУ, хүлээп алыр комиссия, телефон № 2-21-09.

Кызылда ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазы машинакчы-секретарьлар курузунга өөренир кижилер чыып турар.

Ол ышкаш автомобиль чолаачыларын, бухгалтерни, дүвеки таңнылды ажылче чалап турар.

Эмчиниң сүмези
ПЕДИКУЛЁЗКА УДУР ХЕМЧЕГЛЕР

Быт — чүгле кижилерге өзүп көвүдээр, кижи ханы соруп амыдыраар паразит-тир.

Хеп болгаш баш дүгүнүң быттары шивишкилээр тифтиң, халыын аарыының, каданнаан тифтиң болгаш өске-даа халдавырлыг аарыгларның тарадыкчылары болур.

Олар кижилерниң боттарын таварыштыр болгаш идик-хеп, орун-дөжектен өскелерже дамчыыр, а кажан эмчи эрттир көвүдээнде, шалага кылаштажы бээр. Ол дээрге ук кижиниң санитар-гигиеналыг байдалының багайын көргүзүп турар.

Гигиена дүрүмнерин сагываазы, чурттакчы бажыңнарның дыкпыжы, чунар-бажыңнарның, парикмахерскаяларның эвээш болуру ол паразиттиң өзүп тараарынга таарымчалыг байдалды тургузар.

Оларның тыптып, көвүдээрин болдурбас дизе, бот болгаш нити гигиенаның дүрүмнерин шыңгыы сагыыры чугула.

Бир-ле дугаарында, 7—10 хонук иштинде ыяап-ла 1 катап иштики хептерни болгаш орун-дөжек шывыглаларын солувушаан, чунар-бажыңнаар. Ол ышкаш идик-хевин үргүлчү аштап-чуур, чурттал орар бажыңының иштин доктаамал арыглаар, эт-херекселди арыг тургузар херек.

А чурттакчы чонну четчир санныг чунар-бажыңнар-биле хандырары, парикмахерскаяларны, чунар-бажыңнарны болгаш өске-даа хөй-ниити черлерин арыг-шевер тургузары бытка удур хөй-ниити профилактиказынга хамааржыр.

Ясли болгаш садик барып турар уругларның арыг-шевеминче ада-иелер кол кичээнгейни салыр ужурлуг. Уругларны пионер лагерьлеринче чорударда азы садик, школаже киирерде оларның бажының дүгүн, идик-хевин эки хынаар херек.

Санитар-чырыдылышкын ажылын чорудары, коллективтерге санитар-гигиенаның чурумун сагыыры быт дузазы-биле халдаар инфекциялыг аарыглардан кижилерниң аарыырын эвээжедириниң бир ажыктыг хемчээ болур.

Л. КАЛАШНИКОВА.

Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң [illegible], корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 1098.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00900